

UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI” CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE GEOGRAFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE GEOGRAFIE

TEZĂ DE DOCTORAT
Rezumat

PEISAJUL URBAN ÎN VEDUTISMUL
TRANSILVAN

Conducător științific:

PROF. UNIV. DR. POMPEI COCEAN

Doctorand:

IULIA-FLORIANA CIANGĂ

CLUJ-NAPOCA

2013

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5
PARTEA ÎNTÂI	
ORAȘUL ȘI PEISAJUL URBAN DIN TRANSILVANIA	
I. ASPECTE TEORETICE ȘI METODOLOGICE.....	8
1.1. Metode și principii de analiză în Geografia Umană.....	8
1.1.1. Aspecte generale.....	8
1.1.2. Principii de analiză utilizate în Geografia Umană.....	9
1.1.3. Metode de cercetare în Geografia Umană.....	10
1.2. Problematika cercetării având ca obiect studiul orașelor.....	13
1.2.1. Aspecte generale.....	13
II. CONCEPTUL DE PEISAJ URBAN.....	15
2.1. Orașul-peisaj urban.....	15
2.1.1. Definirea conceptului.....	15
2.1.2. Orașul, obiect de studiu în cadrul Geografie Umane din România.....	20
2.2. Peisaj geografic, peisaj cultural, peisaj urban.....	26
2.2.1. Peisajul geografic.....	26
2.2.2. Peisajul cultural.....	30
2.2.3. Peisajul urban.....	33
2.3. Imaginea urbană.....	35
III. ORAȘUL ȘI PEISAJUL URBAN DIN TRANSILVANIA.....	40
3.1. Geneza și evoluția orașelor din Transilvania.....	40
3.1.1. Aspecte generale.....	40
3.1.2. Geneza orașelor și generațiile de așezări urbane din Transilvania.....	44
3.1.3. Evoluția sistemului urban din Transilvania.....	52
3.1.4. Evoluția și structura etnică a populației urbane din Transilvania.....	76

3.2. Caracteristicile funcționale ale orașelor.....	88
3.3. Tipologii și peisaje urbane din Transilvania, sec. XVII-XIX.....	96
3.3.1. Aspecte generale.....	96
3.3.2. Premize fizico-geografice.....	97
3.3.3. Tipologii urbane legate de condițiile fizico-geografice.....	99
3.3.4. Cronologie, momente reprezentative pentru evoluția și dezvoltarea urbană în Transilvania.....	102
3.3.5. Tipuri de evoluție și dezvoltare semnificative pentru peisajul urban din Transilvania.....	105
3.3.6. Obiectivele religioase și spațiile cu funcție ecleziastică, factor în procesul evolutiv al orașului și componentă majoră, cu impact și vizibilitate peisagistică.....	124
3.3.7. Evoluția teritorială din Evul Mediu până în perioada modernă.....	127

PARTEA A DOUA
PEISAJE URBANE DIN TRANSILVANIA REFLECTATE ÎN
VEDUTE, SEC. XVII-XIX

IV. VEDUTISMUL-ASPECTE TEORETICE ȘI CONTEXTUALE.....	180
4.1. Veduta-definiții și tehnici de reprezentare.....	180
4.1.1. Terminologie și definiții referitoare la Vedutism.....	180
4.1.2. Definiții ale tehnicilor artistice de reprezentare.....	181
4.2. Premize iconografice ale apariției Vedutismului.....	183
4.2.1. Contribuții la studiul iconografic al peisajului urban.....	183
4.2.2. Evoluția imaginii urbane.....	187
4.3. Vedutismul și fenomenul Grand Tour în Europa.....	198
4.3.1. Aspecte generale.....	198
4.3.2. Școala Venețiană de Vedutism.....	203
V. ASPECTE METODOLOGICE LEGATE DE STUDIUL VEDUTELOR.....	208
5.1. Metode de cercetare a peisajelor urbane prin vedute.....	208
5.1.1. Aspecte generale.....	208

5.1.2. Metode legate de studiul vedutelor.....	209
VI. PEISAJE URBANE DIN TRANSILVANIA REFLECTATE ÎN VEDUTE, SEC. XVII-XIX.....	213
6.1. Surse folosite în cercetarea vedutelor transilvane.....	213
6.2. Reprezentări ale peisajului urban transilvan în context european.....	216
6.2.1. Cronologie, momente reprezentative pentru evoluția stilistică a arhitecturii din Transilvania.....	216
6.2.2. Istoricul reprezentărilor peisajului urban în Transilvania.....	219
6.2.3. Evoluția peisajului urban în arta din Transilvania.....	220
6.3. Tipologii vedutiste și criterii de clasificare.....	226
6.3.1. Aspecte generale.....	226
6.3.2. Tipologii reprezentative în Vedutismul european.....	226
6.3.3. Clasificări ale vedutelor transilvane.....	229
6.4. Studii de caz.....	248
6.4.1. Aspecte metodologice.....	248
6.4.2. Analizarea dinamicii în timp a punctului de observație asupra orașului (Cluj, Sibiu, Brașov, Alba Iulia)	249
6.4.3. Analiza comparativă a vedutelor cu situația prezentă prin fotografii și desene de autor (Cluj, Brașov, Sibiu, Târgu Mureș, Gherla, Sighișoara).....	254
CONCLUZII.....	263
ABREVIERI.....	266
BIBLIOGRAFIE.....	267
LISTĂ TABELE.....	279
LISTĂ FIGURI.....	280
ANEXE.....	289

Cuvinte cheie: veduta, peisaje urbane, peisaj cultural, oraș medieval, oraș modern, Transilvania, colecții, vederi urbane.

INTRODUCERE

Analiza spațio-temporală a așezărilor urbane oferă posibilitatea cunoașterii constituirii sistemului urban, ale cărui caracteristici actuale sunt legate în mod organic de factorii generatori ce au inițiat amplasamentul teritorial și evoluția sa în timp, prin prisma constituirii vetrei, diferențierii intraspecifice a acesteia, tendințelor de creștere, stagnare sau regres, relațiilor ce se stabilesc între orașul propriu-zis și zona sa de influență, precum și factorii ce au contribuit la aceste tendințe. Pe o anumită treaptă a evoluției orașelor, un rol important în constituirea personalității complexe a acestora, îl au comunitățile care-l locuiesc și care își pun amprenta asupra diferitelor componente, ținând de arealele rezidențiale, de zonele productive și, nu în ultimul rând, de obiectivele de cult.

Peisajul urban a devenit încă din epoca Renașterii și până astăzi o preocupare constantă și consecventă a artiștilor, pictorilor sau graficienilor. Renașterea și corifeii acesteia, cu deosebire Leonardo da Vinci, Rafael Sanzio sau reprezentanții Școlii venețiene, au folosit peisajele ca suport și fond pentru subliniere unor momente și trăiri ale unor personalități biblice sau laice, contemporane lor.

Pictura cu subiect urban, **veduta**, s-a impus treptat în Italia și apoi în toată Europa, cu efect în timp și în arta vedutistă transilvană, ca manifestare est-europeană a acesteia, în secolele XVIII-XIX.

Reprezentările artistice ale peisajului urban, urmărite de-a lungul timpului, pot fixa noi repere în înțelegerea procesului complex al formării orașelor, imaginiile respective constituind autentice radiografii ale scheletului urban actual.

Rețeaua urbană din Transilvania constituie un bun exemplu atât în procesul evolutiv pe care l-au cunoscut așezările din această zonă, cât și al reprezentărilor grafice ale acestui teritoriu, prin diferitele documente istorice sau lucrări artistice. În prezentul studiu au fost cuprinse orașele aparținând celor 10 județe ale actualei Transilvanii (Cluj, Bistrița-Năsăud, Mureș, Harghita, Covasna, Brașov, Sibiu, Hunedoara, Alba, Sălaj).

Pentru prezentul studiu au fost selectate și analizate vedute aparținând sec. XVII-XIX. Acest interval a fost considerat ca relevant deoarece până în sec. XVII nu putem vorbi de vedute propriu-zise în Transilvania (reprezentări aproape fidele ale celor mai importante orașe), iar din a doua jumătate a sec. XIX-începutul sec. XX se va folosi tot mai mult procedeul mecanic al fotografiei în redarea vederilor urbane, acesta fiind considerat și sfârșitul reprezentărilor artistice de acest gen. O altă tendință, cu efecte

profunde asupra artei, care a contribuit la acest sfârșit al reprezentării vedutiste conform modelului italian, îl va reprezenta abstractizarea tot mai accentuată a artei prin apariția noilor curentelor avangardiste artistice. Trebuie menționat că peisajele cu subiect urban apărute mai târziu, constituie ecouri, sau reluări ale acestei tradiții vedutiste, nu lipsite de importanță sau valoare artistică, dar care nu fac obiectul acestui studiu.

Importanța documentară a acestor imagini este evidențiată prin numeroasele publicații apărute de-a lungul timpului care fac apel la ele. Majoritatea monografiilor dedicate orașelor României, cuprind în partea dedicată istoriei acestora reprezentări în imagini de epocă. Fenomenul are mai degrabă un caracter punctual.

Tema vedutelor urbane a reprezentat, de cele mai multe ori în România, o temă secundară, care a servit ca suport, în ultimii ani, pentru ilustrarea unor capitole din istoria românilor (Spireescu, *Irina-Lumea românească în imagini, secolele XV-XIX*), din arta peisagistică transilvană (Mesea, *Iulia-Peisagiști din sudul Transilvaniei între tradițional și modern (sfârșitul secolului al XVIII-lea-mijlocul secolului al XX-lea)*) sau ale artelor grafice (Pungă, *Doina-Grafica pe teritoriul României în secolul al-XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte*).

Considerăm astfel justificată, interesantă și deosebit de utilă realizarea unui studiu de geografie retrospectivă a peisajelor urbane transilvane utilizând aceste lucrări de artă conform unei abordări multidisciplinare (geografică, istorică, artistică). Acest lucru poate constitui o incursiune nu lipsită de provocări în perceperea polivalentă a Transilvaniei. La acest lucru contribuie și materialul iconografic bogat analizat care definește, prin reprezentările diferitelor orașe, imaginea caleidoscopică a acestei regiuni.

PARTEA ÎNTÂI

ORAȘUL ȘI PEISAJUL URBAN DIN TRANSILVANIA

CAPITOLUL I- ASPECTE TEORETICE ȘI METODOLOGICE

Geografia, ca știință a conexiunilor și interrelațiilor dintre fenomenele fizice (naturale) și cele socio-economice, recurge în cercetare la principii, metode și mijloace specifice.

În cadrul sistemului științelor geografice, subsistemul Geografiei Umane-cu componenta Geografia Urbană, abordează studiul mediului geografic în tripla sa ipostază:

a) **mediul geografic ca bază naturală a activității omenesti și a producției cu definire cantitativă** (formă, structură, dimensiune, poziție) **și calitativă** (rol, importanță funcțională în existența și dezvoltarea sociosistemului, în cazul concret categoria oraș);

b) **mediul geografic ca o condiție indispensabilă și permanentă de existență a sociosistemului**, fapt ce impune caracterul dependent față de acesta;

c) **mediul geografic și societatea umană** în contextul puternicei modificări a acestuia, datorită antropizării cu reflectare în edificarea și expansiunea sistemului habitual urban și rural, și, a activităților economice utilizând și procesând resurse.

Subiectul lucrării, ca studiu geografic al fenomenului urban, prin prisma reflectării peisagistice a acestuia, în concordanță cu exigențele epistemologice specifice geografiei integrate (obiectivele cercetării sectoriale se conexează într-un spațiu geografic complex) se coroborează cu abordarea legată de perceperea fenomenului urban de o categorie neconvențională de creatori aparținând artelor vizuale.

Realizarea în perioade diferite de timp a unor opere picturale, imaginile urbane vor diferi din mai multe cauze; au fost realizate de persoane diferite, într-o manieră diferită și subiectivă ca abordare, utilizând tehnici, mijloace și cromatici proprii. De asemenea, la intervale mai mari de timp, lucrările realizate vor surprinde fie alte realități, fie modificări ale peisajelor anterioare, determinate de însăși evoluția/involuția fenomenului urban sau de locul-bază de receptare, de unde se percepe realitatea urbană.

Legătura între etapele evoluției fenomenului urban cu reflectare peisagistică este posibilă, sau poate fi posibilă, fie prin cercetare geografic-istorică riguroasă (hărți redactate în timpi diferiți, informație scrisă, provenind din diverse surse sau reconstituiri) cât și prin interpretări ale diferitelor generații de vedute-stampe. Această abordare, aparent bipolară, încearcă să îmbine maniera riguroasă geografico-istorică și urbanistico-arhitecturală cu reflectarea, cel mai des, subiectivă, care se regăsește în reprezentările de tip vedutist, în care urbanul poate fi idealizat, denaturant sau dimpotrivă reprezentat foarte aproape de realitatea timpului respectiv.

Drept urmare, este necesar a îmbina problematica studiului și metodologia utilizată astfel încât cele două părți-componente să conducă către o imagine unitară, centrată cu deosebire pe sistemul urban transilvan, ale cărui elemente au constituit și subiectul vedutist.

Cercetarea geodemografică este necesară în contextul analizei comunităților urbane prin prisma caracteristicilor specifice și inclinațiilor tradiționale către anumite tipuri de

activități, către anumite tipuri rezidențiale și anumite confesiuni, toate reflectate în tipuri de organizare spațial-urbană cu extensiuni și înfățișări diferite (stiluri), evidențiind trăsătura de specificitate în cadrul peisajului complex urban sau la nivelul unor categorii de orașe (acolo unde au coabitat mai multe comunități diferite ca și etnie, confesiune, mentalitate, specific ocupațional).

Toate acestea, abordate în context crono-spațial evidențiază tendințe, tipuri de evoluție, fizionomii particulare sau mai nuanțate, aceasta în condițiile corelării investigației științifice utilizând principii, metode și mijloace geografice sau plastice.

Diversitatea peisagistică s-a accentuat prin intervenția efectelor diversității funcționale, obiectivelor sau spațiilor amenajate cu o anumită motivație, constituindu-se ca și părți ale întregului, rezonant sau discordant fizionomic, dar încercând să răspundă utilității pentru care au fost edificate.

Zonele funcțional-urbane, sau ansamblurile urbane diferențiate, se pot constitui ca geosisteme la scară diferită de detaliere în cadrul orașului sau ca geosisteme urbane în cadrul sistemului urban transilvan.

CAPITOLUL II- CONCEPTUL DE PEISAJ URBAN

2.1. Orașul-peisaj urban

Orașul ca și categorie geografic-umană, social-istorică și economică, a constituit obiectul de cercetare a unei largi palete de domenii ale științelor precum Geografia, Sociologia, Economia, Istoria arhitecturii și Urbanism, dar și a domeniului științelor naturale precum Ecologia. Una dintre principalele preocupări ale reprezentanților acestor direcții de cercetare a fost definirea noțiunii și a conținutului acestuia.

Astfel de preocupări au existat încă din Antichitate și până în perioada actuală, pornind de la Aristotel, geografii renascentiști, reprezentanții școlilor geografice germane, franceze, și anglo-saxone, până la Școla românească de Geografie Umană, cu realizări marcante din a doua jumătate a secolului trecut și până în prezent.

Cercetarea orașului, ca preocupare reprezentativă a Geografiei Urbane a secolelor XIX și XX a fost determinată de dezvoltarea explozivă a acesteia, conducând la interpretări și concepte adeseori filozofice și impunându-și obiective precise cu privire la locul și modalitățile de apariție a orașelor primordiale, caracteristici și trăsături comune de diferențiere ale acestora, analizând lungul periplu al organismului urban, structura sa

internă și organizarea, dar și rolul factorilor naturali, al componentelor sociale, și nu în ultimul rând al tehnologiei în dezvoltarea orașului.

Alături de prezentarea unor modele urbane, din punct de vedere genetic și evolutiv și a nivelurilor de abordare ale acestora, au existat, pe tot parcursul inițierii și impunerii Geografiei Urbane ca și componentă a Geografiei Umane, preocupări în direcția elaborării unor definiții cuprinzătoare cu privire la oraș ca și fenomen social-economic și component al mediului geografic antropizat.

2.2. Peisaj geografic, peisaj cultural, peisaj urban

Peisajul ca și noțiune, concept și definiție se remarcă prin sensuri multiple, în funcție de domeniul de cercetare al cărui obiect devine (Geografia, Biologia, Geologia, Istoria, Sociologia, Arhitectura și Urbanismul, Artele plastice, Literatura, și chiar Medicina).

Pentru Geografie și geografi, peisajul are sensuri multiple cu raportare la componenta spațială și temporală.

Peisajul geografic se constituie ca și obiect și noțiune de bază pentru Geografia Regională, ce se impune în ultimele decenii ca latura cea mai complexă și sintetică a Geografiei. Acesta se subordonează noțiunii și conținutului de mediu geografic, cu un raport de parte la întreg, respectiv componentele materiale ale mediului natural și antropoc, între care există relații de schimb reciproc de substanță și energie, din care rezultă elemente ale peisajului aparținând mediului natural sau antropoc.

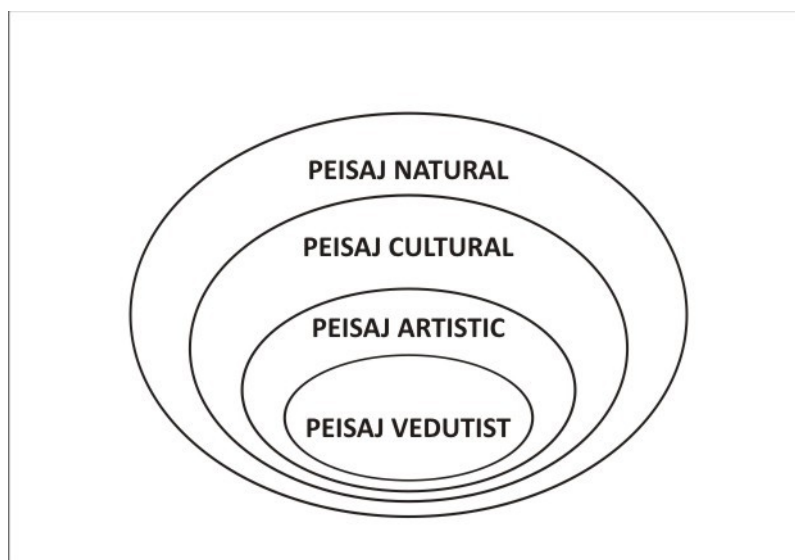
Acest ansamblu de elemente, impunându-se prin caracterul de sistem-geosistem ca și aspect funcțional al mediului, face ca, între mediul-peisaj și geosistem, să se creeze relații de intercondiționare în cadrul cărora mediul geografic este întregul, geosistemul este partea funcțională, iar peisajul este expresia materială și reflectarea specificității. Peisajul geografic, reprezintă astfel o parte a spațiului terestru exprimată printr-un element dominant de mediu.¹

În funcție de aceasta sunt deosebite trei categorii de peisaje geografice și anume: **peisaje geografice naturale**, peisaje derivate caracterizate prin intervenția omului asupra cadrului natural pe care îl modifică parțial rezultând **peisaje de tip mixt (antropizate)**. A treia categorie este reprezentată de peisajele antropice în care componentele naturale au

---

¹ Posea, Gr. (1978) preluat de Vert, C. (2002), "*Tipuri de peisaje rurale din Banat*", Editura Mirton, Timișoara, p. 11.

fost modificate în cea mai mare parte și înlocuite cu elemente realizate de om (**peisaje urbane, peisaje agrare, rurale**).²

Fig.2. Poziționarea peisajului vedutist în cadrul peisajului natural.

Ca o componentă aparte a peisajului antropizat se distinge peisajul cultural, care reflectă puterea creativă și geniul uman în forma sa cea mai expresivă și plastică (Fig. 2.).

Peisajul cultural reprezintă un ansamblu de obiective aparținând civilizației materiale, cu implicarea componentei spirituale, edificat în timp și conferind personalitate și originalitate orașelor. Acesta cuprinde elemente precum obiective strategice, cultural istorice, religioase, instituții culturale, muzee, universități, componenta spirituală ținând de tradiții și obiceiuri, activități specifice comunităților umane. “Potențialul de atracție al obiectivelor culturale este dat de vechimea, dimensiunea, ineditul, unicitatea și funcția lor.”³

Importanța acestora, din punct de vedere științific, cultural, social, conduce către perceperea peisajelor ca sursă și factor de dezvoltare economică în condițiile unui mediu protectiv, a unui management eficient și a unei planificări pe termen mediu și lung.

Uniunea Europeană, ca și comunitate de state, tinzând către un statut particular, cu o legislație aplicabilă tuturor țărilor a elaborat și lansat Convenția Europeană a Peisajului al cărei plan de acțiune a fost adoptat de șefii de state sau guverne ale Consiliului Europei în 17 mai 2005. Prin aceasta s-a declarat preocuparea generală în scopul asigurării dezvoltării durabile bazată pe relația echilibrată și armonioasă dintre nevoile sociale, activitate economică și mediu înconjurător. Importanța acestora, din punct de vedere științific,

² Vert, C. (2002), op. cit, p. 20.

³ Cocean, P. (2006), *Turismul cultural*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, p. 10.

cultural, social, conduce către perceperea peisajelor ca sursă și factor de dezvoltare economică în condițiile unui mediu protectiv, a unui management eficient și a unei planificări pe termen mediu și lung.

Peisajul urban este o componentă reprezentativă a peisajului cultural și se situează în partea superioară a sistemului de peisaje culturale, având în cea mai mare măsură componente antropice și antropizate, în partea opusă situându-se ponderea cea mai scăzută a componentelor mediului natural.

Orașul și peisajul urban, materializate în timp, sunt rezultatul evoluției îndelungate a societății umane, reflectând tendința de gregaritate a comunității umane în cadrul unei structuri geografic-umane tot mai concrete și coerente, individualizată prin populații și prin habitat (cu amenajări cu caracter complex-rezidențiale, funcționale-predominant nonagricole și cultural-administrativ-politice). Orașul s-a născut și a evoluat din dorința de realizare a unui mediu viabil, cu delimitări teritoriale și funcționale față de spațiul populat, înconjurător, cu care însă a avut relații reciproce și schimburi continue.

Peisajul urban, ca și fenomen și materializare, pe parcursul a aproape cinci mii de ani se prezintă și astăzi ca un spațiu de continuă formare a identităților urbane, fiind un peisaj activ și dinamic. El poate fi perceput în același timp ca un proces cultural, dar și ca un produs cultural.⁴

În timp, peisajul urban a evoluat de la tendințe adeseori haotice sau necontrolate la elaborarea unei arhitecturi specifice, la care urbanismul, ca știință a cunoașterii edificării și impunerii unei anumite fizionomii, a fost un factor determinat.

2.3 Imaginea urbană

Evoluția în timp precum și diversificarea și expansiunea peisajului urban au fost elemente de cercetare pentru o gamă variată de domenii și categorii de cercetători. Astfel, pornindu-se de la abordările raționaliste-mașiniste al determinismului geografic, peisajul urban a fost văzut ca un fenomen și un mediu de viață ideal, organizat riguros și cu funcții complexe, dar corelative, având ca model de abordare modelul sistemic. Ca urmare accentul a fost pus pe comportamentul uman, pe umanismul condițiilor oferite, pe elementele de receptare a atașamentului, ținând de sensibilitatea individului sau a colectivității, sau dimpotrivă, de respingere.

---

⁴ Calcatenge, Al. (2013), *Peisajul cultural. Contribuții la fundamentarea teoretică*, Editura Universitară Ion Mincu, București, p. 133.

Se naște astfel conceptul de *imagine urbană* ca formă de percepere mentală a orașului prin intermediul experiențelor senzoriale, a celor percepute, conștientizate și ca accepție multidimensională, spre deosebire de orașul fizic-material. Orașul astfel perceput se poate transforma în instrument de cunoaștere pentru geografi, pentru care imaginea orașului este transpusă cu mijloace specifice, geografice în hartă mentală sau cognitivă.⁵

Imaginea urbană se caracterizează prin lizibilitate, exprimând gradul de claritate al peisajului urban și nivelul în care orașul poate să genereze o calitate vizuală. În funcție de gradul de lizibilitate imaginea orașelor poate fi percepută ca pozitivă sau negativă, atrăgând sau respingând investitori, turiști sau alohtoni. În acest fel imaginea urbană funcționează ca un adevărat ghid, în care lizibilitatea urbană conferă diferențiat un anumit grad de descifrabilitate a peisajului urban până la nivel de individ.⁶

Vedutismul ca și curent artistic, având ca temă predominantă orașul în ansamblul său sau pe componente, poate reprezenta prin imaginea urbană percepută și redată artistic, un factor de cunoaștere a realității urbane cu caracter real pe de-o parte sau hiperbolizat-ideal. Acesta reflectă un grad de cunoaștere diferentiat asupra orașului, în condițiile în care autorii sunt rezidenți, temporar rezidenți, non-rezidenți (călători). Ordonarea acestor lucrări artistice pe criterii temporale poate oferi un instrument de studiu atât prin prisma conținutului și evoluției peisajelor urbane cât și prin cea a mijloacelor și instrumentelor artistice ca reflectare subiectiv-obiectivă a realităților de la un moment dat.

CAPITOLUL III- ORAȘUL ȘI PEISAJUL URBAN DIN TRANSILVANIA

3.1. Geneza și evoluția orașelor din Transilvania

Așezările urbane din Transilvania se constituie ca și o componentă esențială a habitatului transilvan, din Antichitatea daco-romană și până astăzi, prin sistemul urban cu formația actuală. Trebuie specificat faptul că cea mai mare parte a așezărilor-orașe și-au căpătat statutul etapic, în perioade istorice succesive, ele dăinuind și evoluând ca așezări *neurbane*, cu multe secole înainte.

Se disting astfel mai multe generații de orașe pe teritoriul Transilvaniei: orașele antice, feudale, moderne și contemporane (Fig. 3.).

---

⁵ Neacșu, M. C. (2010), *Imaginea urbană. Element esențial în organizarea spațiului*, Editura Pro Universitaria, București, p. 90.

⁶ Neacșu, M. C. (2010), op. cit, pp. 95-96; Lynch, Kevin (2012), *Imaginea Orașului*, revista Urbanismul, București, pp. 7-13.

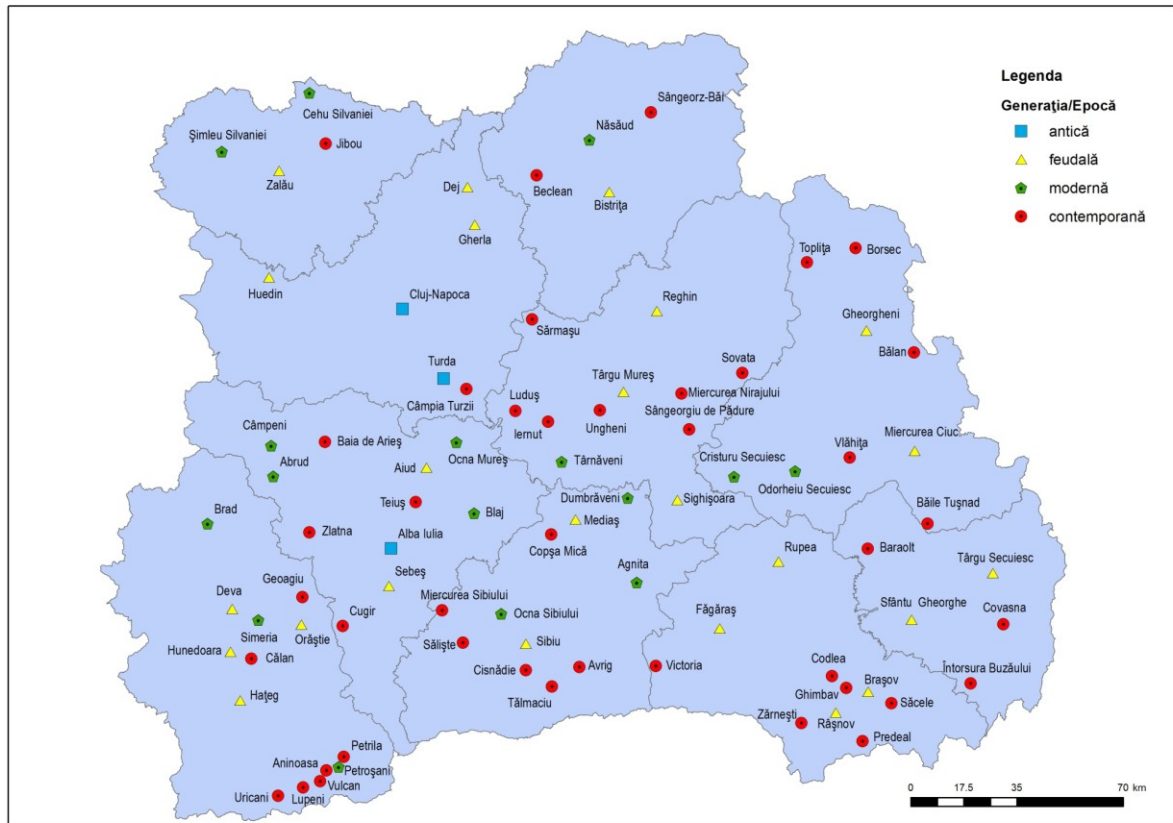

Fig. 3. Generațiile de orașe din Transilvania

Din acest motiv este necesară a fi abordată această problematică în studiu pornind de la mai multe considerente, precum vechimea ca așezări ale orașelor actuale analizate prin prisma atestării documentare (Fig. 4.).

Un al doilea aspect legat de același fenomen evolutiv este cel al constituirii în timp al rețelelor de așezări urbane și individualizarea etapică a acestora. De remarcat este și necesitatea analizei evoluției toponimiei orașelor, a statutului acestora, pe diferite perioade istorice, elementul de impact al dinamicii în timp a orașelor ca și apartenență, rang și componente urbane, cu efecte nemijlocite în constituirea personalității și fizionomiei specifice, de la nivel de generații-categorii urbane, pâna la cel al fiecărui oraș în parte.

Un al treilea aspect posibil de urmărit este cel al evoluției geodemografice pe baza informației statistice oficiale începând cu Recensământul populației din 1857 și până astăzi. Pe baza acestei analize vor putea fi identificate tipuri de evoluție și categorii de orașe evidențiind implicarea acestora în dezvoltarea geografic-umană a Transilvaniei (Fig.5.).

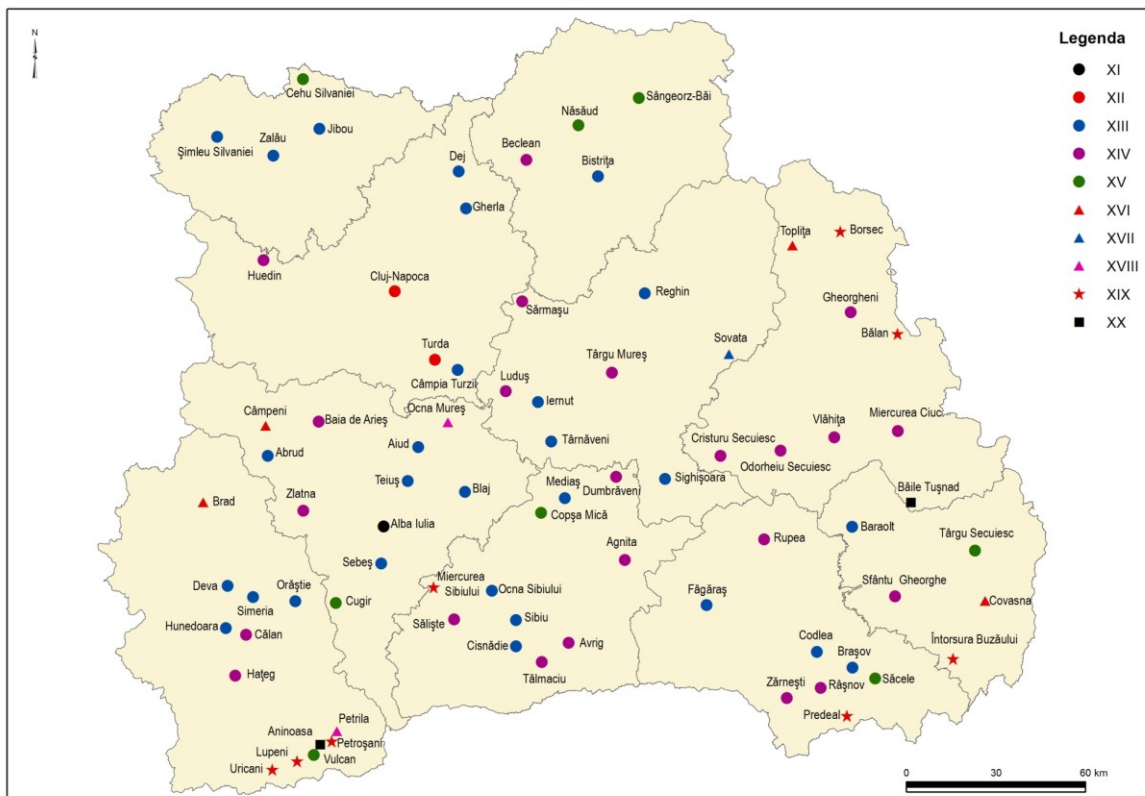

Fig. 4. Vechimea localităților din Transilvania după anul atestării

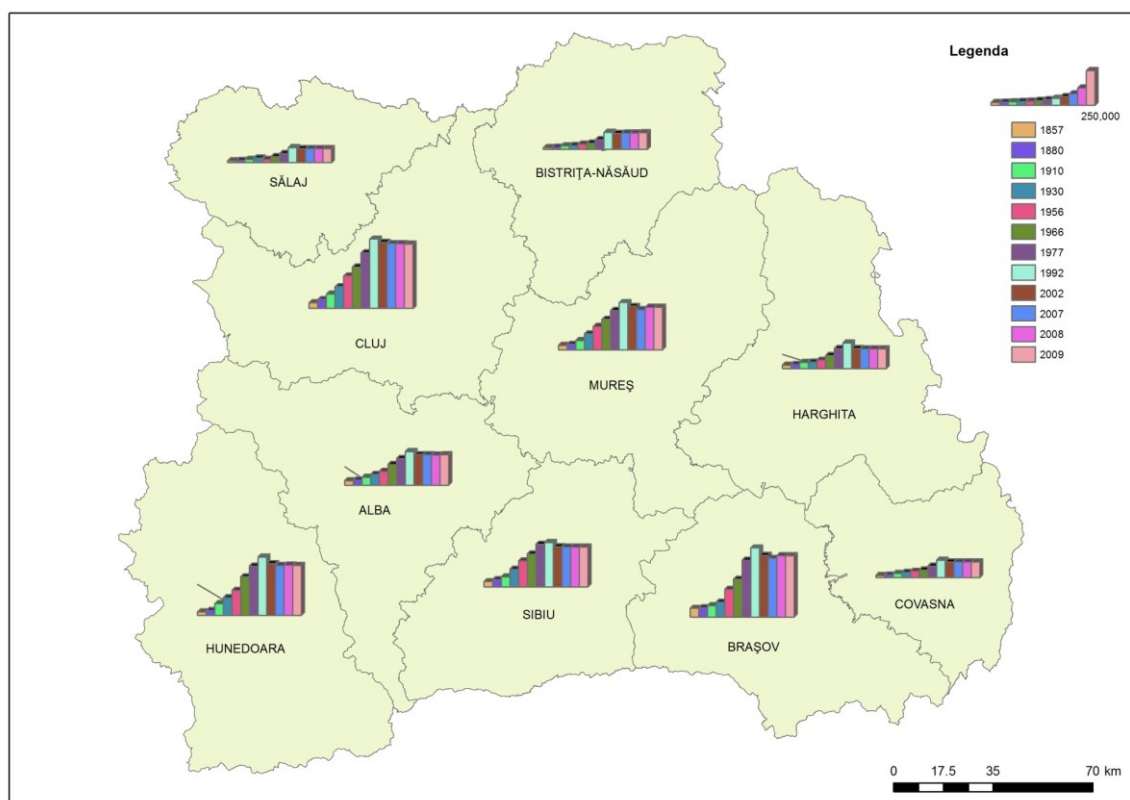

Fig. 5. Evoluția numerică a populației urbane în județele din Transilvania (1857-2009).

Nu în ultimul rând, este necesar a urmări fenomenul evolutiv și prin prisma componentei etnice a celor mai importante orașe, deoarece comunitățile acestora și-au adus contribuția, esențială (din secolul XVIII și până la jumătatea secolului trecut) la constituirea peisajelor urbane care reprezintă subiectul preocupărilor și realizării operelor vedutiste (Fig. 10, 11, 12).

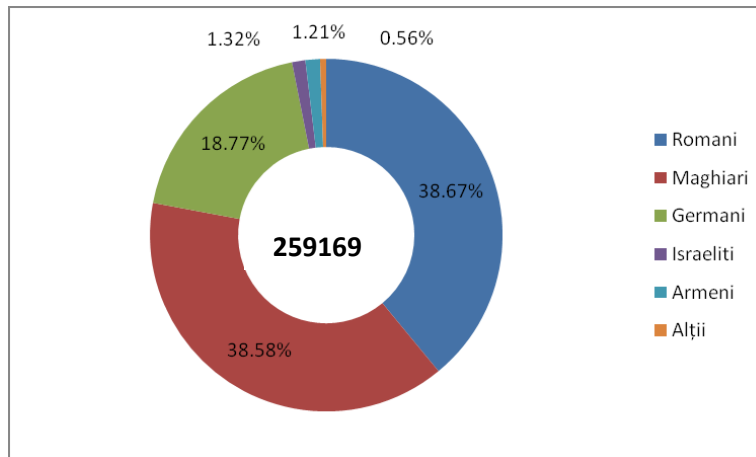

Fig. 10. Structura etnică a orașelor din Transilvania în anul 1857.

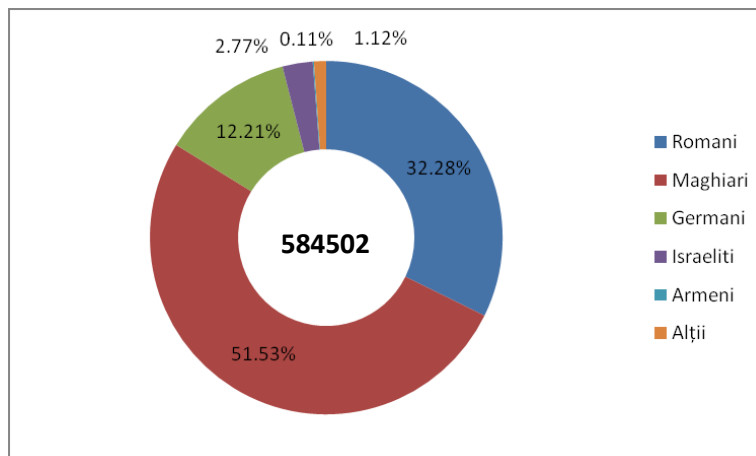

Fig. 11. Structura etnică a orașelor din Transilvania în anul 1910.

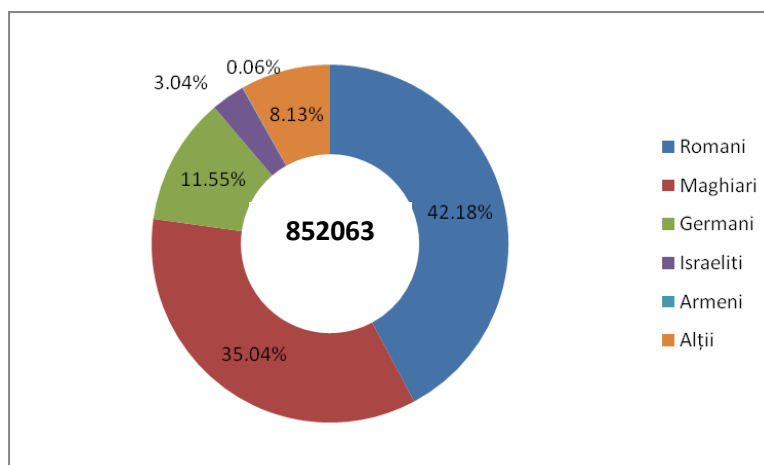

Fig. 12. Structura etnică a orașelor din Transilvania în anul 1930.

Analiza concretă a informației legată de localitățile din Transilvania conduce la concluzii deosebit de interesante corelate cu etapele constituirii rețelei de așezări devenite ulterior orașe. Succesiunea acestora evidențiază o tendință de grupare pe secole și epoci, cu o anumită legitate a repartiției lor teritoriale cu vechime descrescândă de la vest către est, în sensul direcției de înaintare și cucerire teritorială a Transilvaniei realizată de către regii maghiari.

3.2. Caracteristicile funcționale ale orașelor

Activitățile urbane au evoluat diferențiat, în funcție de condițiile social-istorice, economice și geodemografice, precum și în raport cu vechimea orașelor, care le-a conferit tradiții, anumite specializări, având la bază breslele.

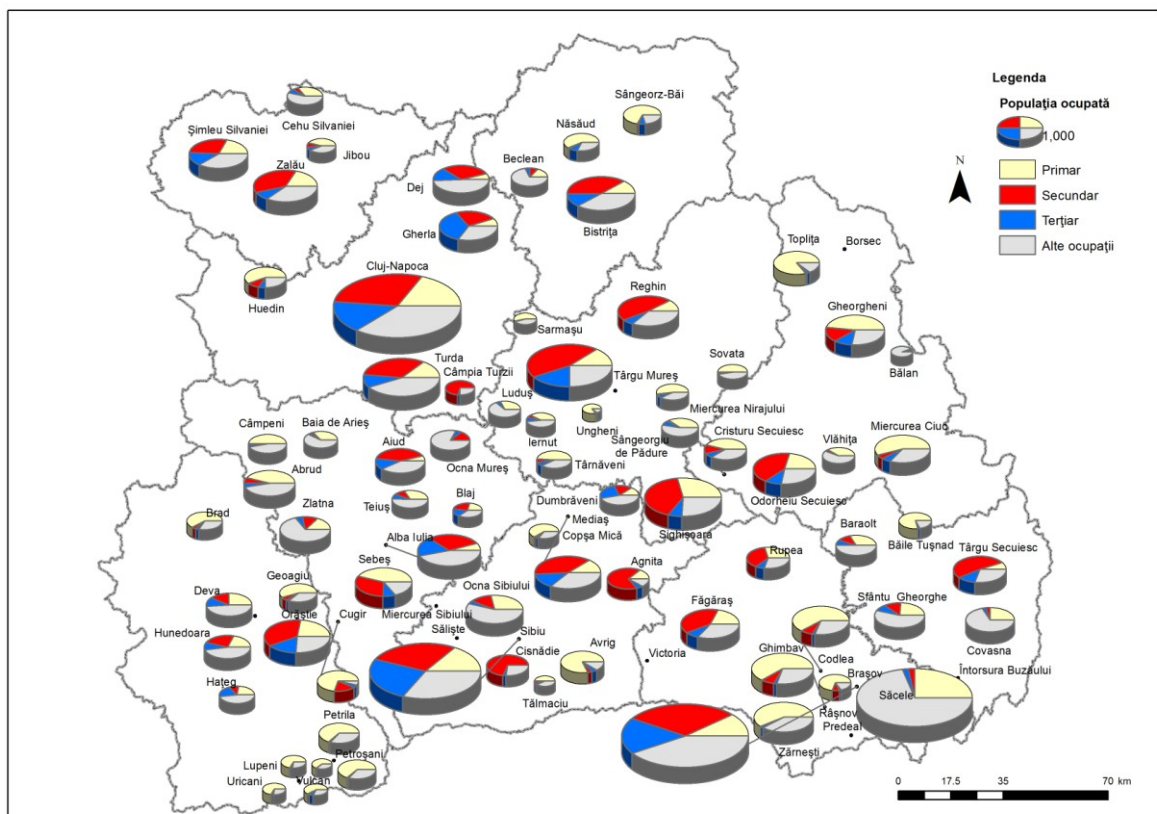

Fig. 17. Structura populației ocupate în localitățile urbane din Transilvania în 1857.

Pentru a putea urmări acest aspect reprezentativ din punct de vedere geografic al orașelor au fost utilizate datele recensămintelor din 1857⁷, 1910⁸ și, pentru extrapolare 1992⁹.

⁷ Semeniuc, M. et al. (1997), *Recensământul din 1857*, Transilvania, ediția a II-a., Editura Staff, București.

⁸ Rotariu, Traian (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér (1999), *Recensământul din 1910 Transilvania*, Studia censuaria Transilvanica, Editura Staff, București.

Motivația acestei obțiuni poate fi astfel argumentată: Recensământul din 1857 pe activități poate fi considerat ca o sinteză a evoluției acestui indicator și manifestării acestuia de la sfârșitul sec. XVIII până la jumătatea sec. XIX, perioadă în care s-a produs trecerea de la activitățile meșteșugărești la cele industriale, de tip manufacturier (Fig. 17).

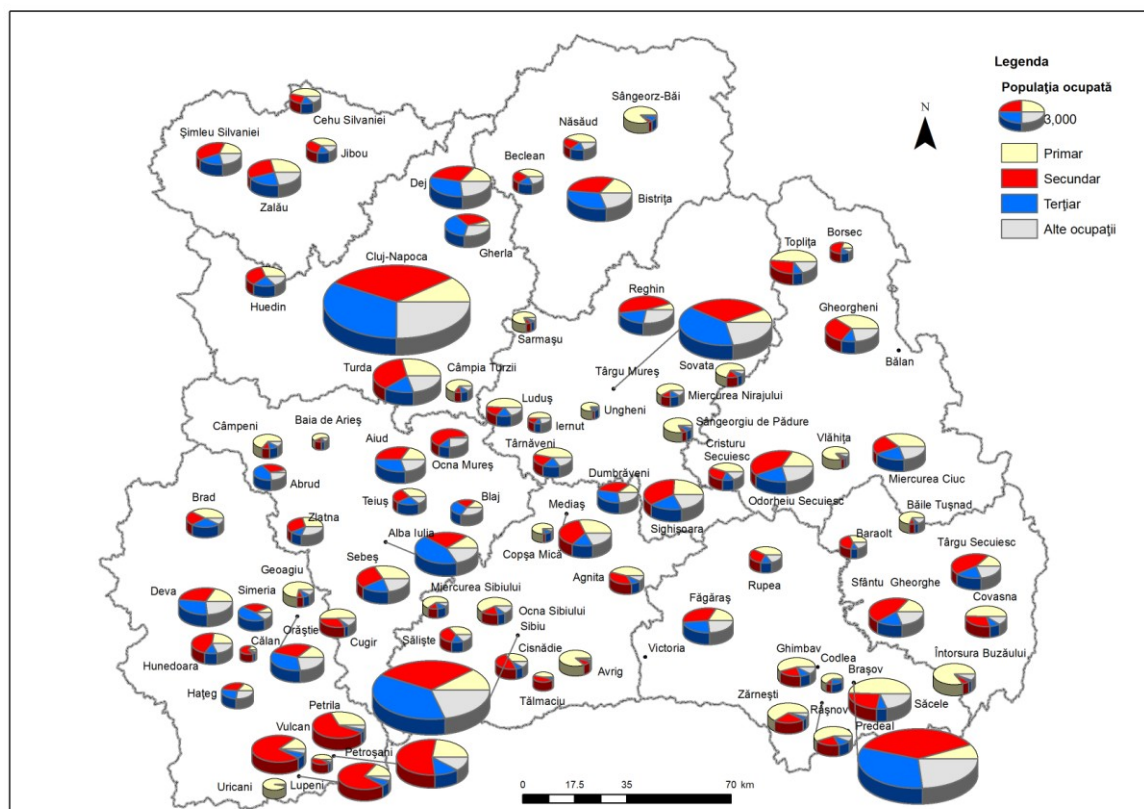

Fig. 19. Structura populației ocupate în localitățile urbane din Transilvania în 1910.

Informația Recensământului din 1910 poate fi utilizată și interpretată pentru a doua parte a sec. XIX și începutul sec. XX. când, s-a produs trecerea de la industria manufacturieră la cea mecanizată, cu consacrarea celei din urmă (Fig. 19).

Recensământul din 1992 reflectă (înainte de a începe procesul abrupt de dezindustrializare și privatizare din România), politica de impunere a industriei ca factor determinant în dezvoltarea generală a României, înregistrându-se fenomenul de hipertrofie, dezvoltare complexă și cu caracter extensiv în cea mai mare parte (Fig. 21).

Orașele Transilvaniei se încadrează în acest trend, manifestând și receptând toate aceste tendințe.

⁹ Comisia Națională pentru Statistică (1996), *Anuarul demografic al României*, Comisia Națională pentru Statistică, București.

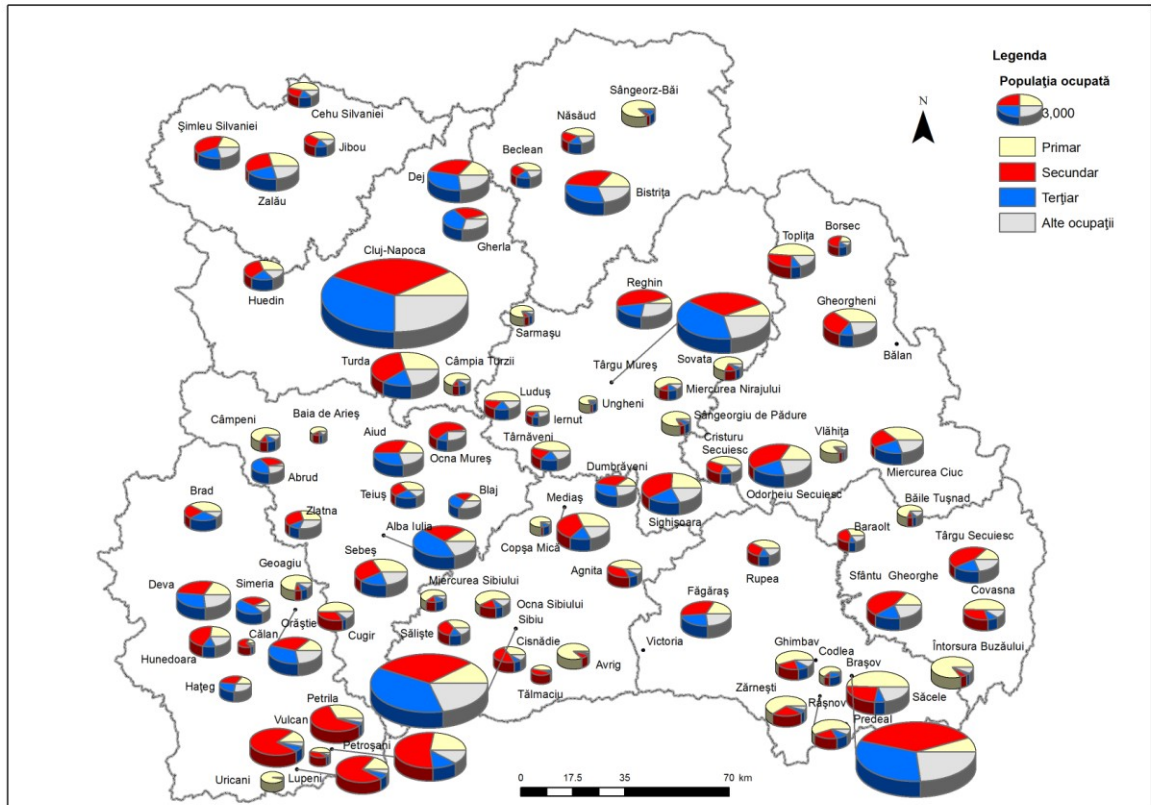

Fig. 21. Structura populației ocupate în localitățile urbane din Transilvania în 1992.

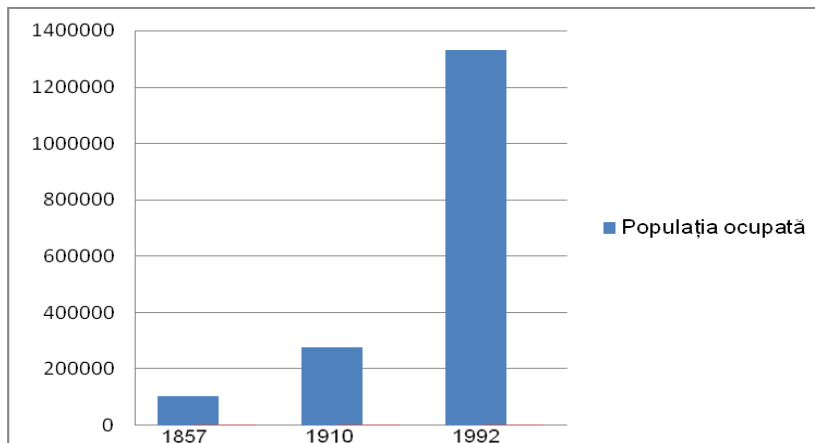

Fig. 22. Evoluția populației ocupate urbane din Transilvania la Recensămintele din 1857, 1910, 1992.

De remarcat este faptul că mare parte a orașelor Transilvaniei au primit statutul de așezări urbane începând cu al treilea deceniu al secolului trecut, acestea fiind astăzi în categoria orașelor mijlocii-mici și mici și avînd în cea mai mare parte predominant funcții agricole (Fig. 22.).

3.3. Tipologii și peisaje urbane din Transilvania, sec. XVII-XIX

3.3.1. Tipologii urbane

Urbanizarea reprezintă un proces îndelungat și complex de multiplicare numerică a orașelor, de extensiune spațială, diversificare a peisajului urban, creștere a numărului de locuitori, diversificarea activităților generatoare de trăsături urbane, pe de-o parte, și intensificarea în timp a legăturilor între orașe care a condus la realizarea unui sistem urban în Transilvania desfășurat pe parcursul a peste două mii de ani. În cadrul acestui proces îndelungat se constată influențe multiple, succesive, care au impus anumite tendințe și tipuri de așezări devenite după o perioadă de evoluție, orașe.¹⁰ Astfel se constată trăsăturile specifice pentru așezarea-oraș dacică, de care s-a diferențiat în mod esențial așezarea-oraș din perioada antică-romană, orașele din Evul Mediu (pe care și-au pus amprenta regalitatea maghiară), cu nuanțări și diferențieri impuse de comunități *naționale* (maghiarii, germanii, sașii), în condițiile existenței unor habitate (reședințe de cnezate, voievodate) reprezentative pentru populația autohtonă, *blachy* (coabitând în sec. X-XI cu pecenegii, cumanii).

În timp, pe parcursul epocii moderne, sec. XVIII-XIX, administrația habsburgică își pune amprenta particulară asupra dezvoltării orașelor (numerică, spațială, demografică, funcțională, structural-fizionomică). Procesul de constituire a sistemului urban transilvan se continuă cu perioada modernă, în contextul includerii Transilvaniei în ansamblul politico-geografic al României Mari.

Fractal, procesul de urbanizare este profund marcat pe ansamblul sistemului urban transilvan incluzând și orașele dezvoltate după 1950. Se remarcă tendințe multiple: accentuarea funcției industriale, creșterea explozivă a populației urbane și plierea la peisajul urban de până acum. Acesta se individualizează prin două componente devenite dominante în cadrul orașului contemporan din România și Transilvania: ansamblurile rezidențiale de tip bloc și zonele urbane industriale. Acestea ajung să depășească spațial întregiile acumulări urbane realizate până acum, constituindu-se frecvent, în părți cu contrast fizionomic flagrant față de orașele format pe parcursul mai multor secole.

În Transilvania se poate remarca o rețea densă de așezări rurale repartizate pe întreg teritoriul studiat, cu densități diferite și cu concentrare maximă în jumătatea sudică. (Fig. 24.)

---

¹⁰ Cucu, V. (1970), *Orașele României*, Editura Științifică, București, p. 38.

Din totalul de 85 de orașe ale Transilvaniei 50.5% se găsesc în Depresiunea Transilvaniei. Dintre acestea 23 se găsesc în regiunea marginală concentrate în depresiunile submontane din partea estică, sudică și vestică.

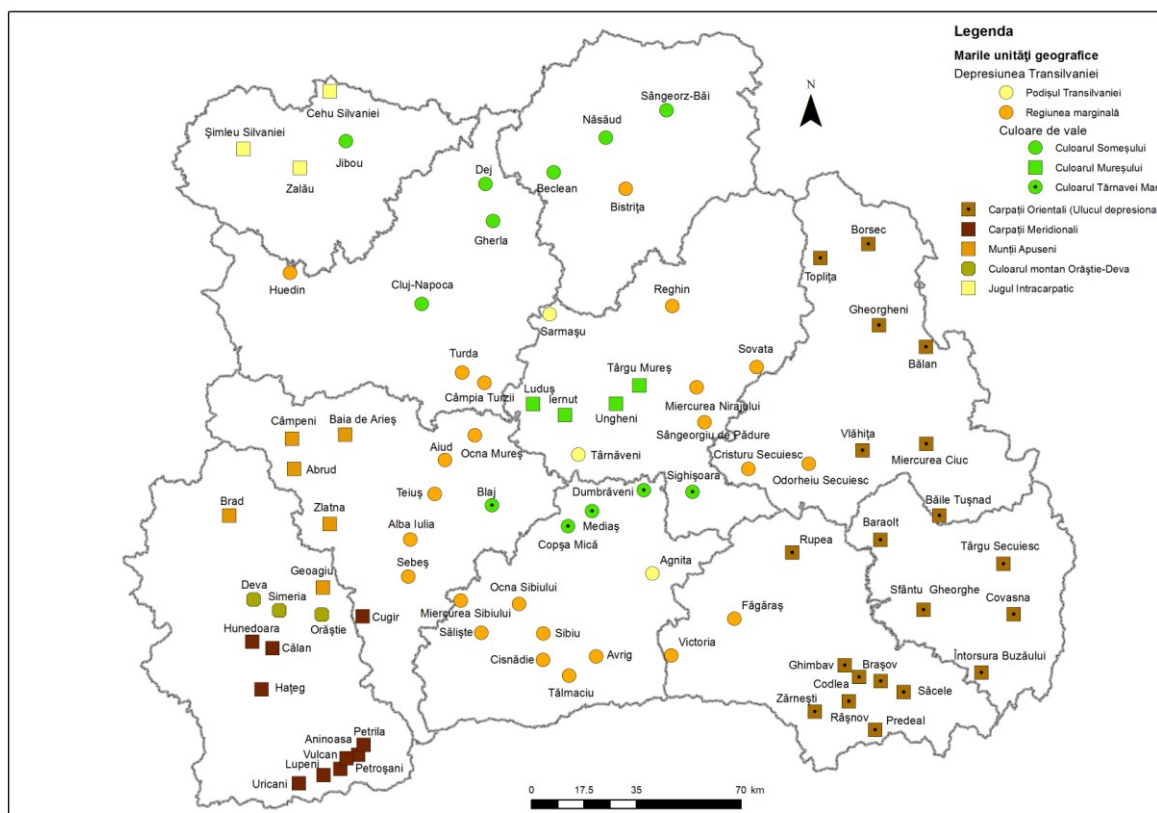

Fig. 24. Repartiția teritorială a orașelor din Transilvania la nivel de regiuni geografice.

În cadrul Depresiunii Transilvaniei aliniamente de orașe s-au dezvoltat în lungul principalelor culoare de vale precum cel al Someșului, Mureșului Mijlociu și Târnavei Mari. De remarcat pentru Depresiunea Transilvaniei este numărul redus al orașelor aparținând efectiv Podișului Transilvaniei (Agnita, Târnăveni, Sărmașu).

Un alt areal de dezvoltare a orașelor din Transilvania este Ulucul Depresionar al Carpaților Orientali care totalizează un număr de 19 orașe-22% din totalul orașelor din Transilvania. În cadrul acestor două mari unități geografice s-au dezvoltat toate orașele de peste 100000 de locuitori. Județul Hunedoara și nord-vestul județului Alba concentrează orașele din cadrul altor trei subunități: Depresiunea Petroșani, Depresiunea Hațeg, Culoarul Montan Orăștie-Deva, iar în nord-vestul județului Alba s-au dezvoltat orașele aparținând în cea mai mare parte Țării Moților. Nord-vestul Transilvaniei, prin județul Sălaj, prezintă o situație geografică aparte, orașele fiind legate de Culoarul Someșului, de zona limitrofă Jugul Intracarpatic precum și Țării Silvaniei, la vest de acestea. În condițiile

morfoloģice amintite, colinare și carpatice, rețeaua de orașe s-a dezvoltat pe trepte de altitudine diferită (Fig. 25.).

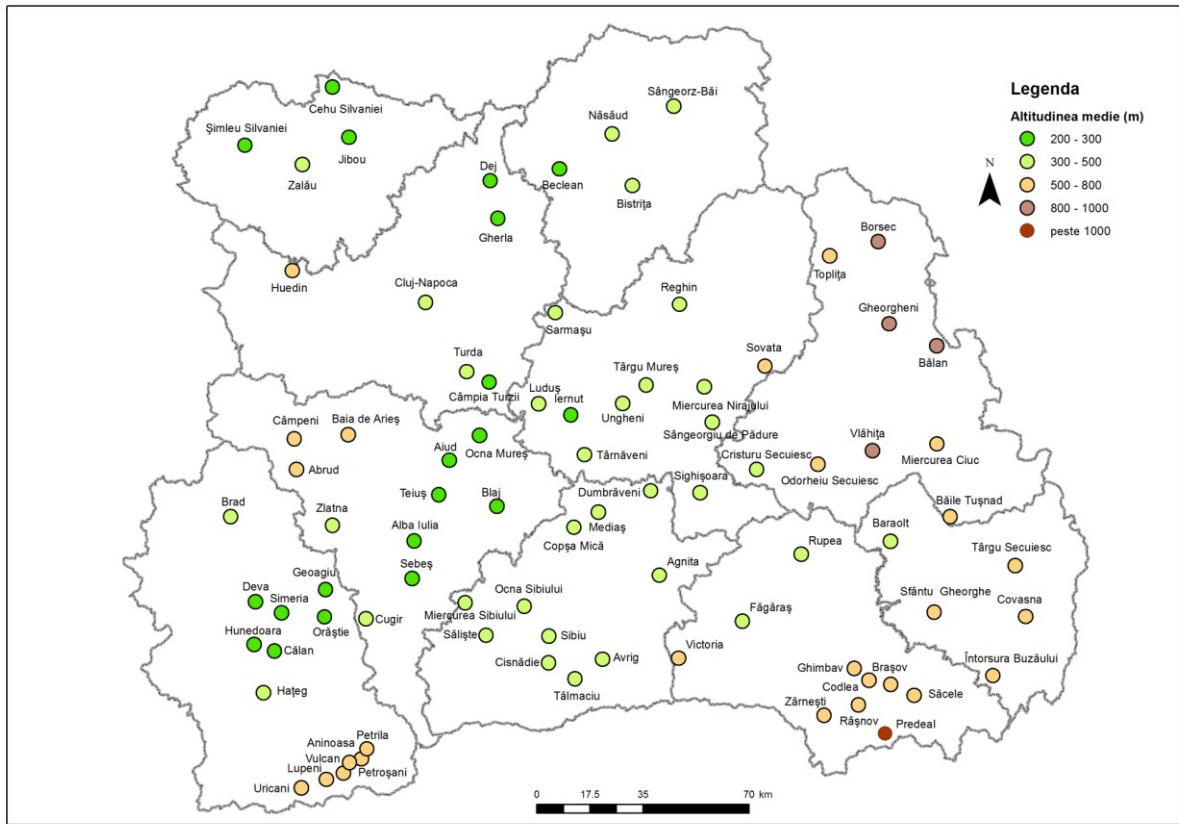

Fig. 25. Repartiția orașelor în funcție de altitudinea medie.

În funcție de condițiile locale morfo-hidrografice specifice (luncă, terasă, versanți-de deal, sau de munte, depresiuni submontane sau montane) și de factorii sociali-istorici de dezvoltare ai orașelor, acestea s-au extins diferențiat în altitudine. Astfel orașele vor avea energii variate de relief, ca diferență dintre altitudinea maximă și cea minimă, care se poate corela cu altitudinea medie, conducând la grupări interesante după acest criteriu (Fig. 26.):

- O primă categorie, incluzând orașele din Depresiunea Transilvaniei, cu **altitudini medii cuprinse între 200-400 m și energie de relief variind în limite mari, 10-125 m;**
- O a doua categorie cu orașe din Depresiunea Transilvaniei și din spațiul montan cu **altitudini medii între 350-850 m și energie de relief între aproximativ aceleași limite, 20-125 m;**
- A treia categorie de orașe cu **altitudini medii între 300-800 m** (din Depresiunea Transilvaniei și regiunea montană) și **cu energie de relief între 125-175 m.**

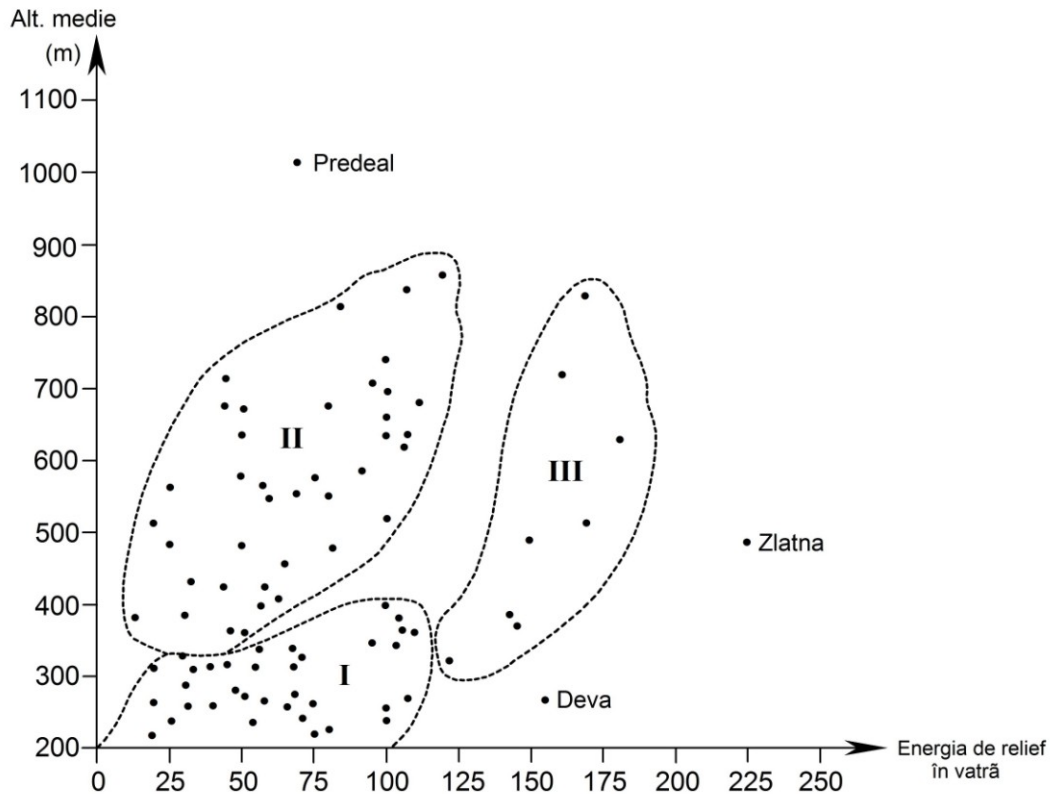

Fig. 26. Corelația altitudinii medii cu energia de relief în vatră.

Din punct de vedere al reliefului fluviatil pe care s-au dezvoltat orașele din Transilvania, cea mai mare parte dintre ele cuprind categoriile vale-terase, vale-terase-versant (de o parte sau de ambele părți ale râului) și în bazine depresionare datorită confluenței cu un afluent sau mai mulți. Doar orașul Predeal este un oraș dezvoltat pe interfluviu și versanți

3.3.2. Tipuri de evoluție și dezvoltare semnificative pentru peisajul urban din Transilvania

Acest subcapitol prezintă evoluția diversificată a celor mai importante orașe ale Transilvaniei, atât prin evidențierea momentelor determinante care au afectat peisajul urban la nivelul Transilvaniei cât și cele au influențat individual aceste orașe. Printre orașele analizate amintim Alba Iulia, Sibiu, Brașov, Cluj, Bistrița, Mediaș, Sighișoara, Sebeș, Reghin, Aiud, Gherla, Zalău, Blaj, Rupea, Râșnov, Deva, Hunedoara, etc.

PARTEA A DOUA

PEISAJE URBANE DIN TRANSILVANIA REFLECTATE ÎN VEDUTE, SEC. XVII-XIX

CAPITOLUL IV-VEDUTISMUL-ASPECTE TEORETICE ȘI CONTEXTUALE

În prima parte a acestui capitol sunt redată câteva dintre cele mai ilustrative definiții legate de subiectul **vedutelor**, reprezentări artistice a celor mai populare orașe europene din sec. XVII-XVIII. De asemenea sunt definite cele mai frecvente tehnici de reprezentare grafică (Xilografura, Acvaforte, Acvatinta, Ac rece, Gravura cu dălțița, Litografia) folosite în realizarea acestor vedute.

Acest capitol evidențiază atât principalele publicații de profil din Italia care au tratat tema vedutelor cât și diversele stadii în evoluția imaginii urbane în cadrul reprezentărilor artistice ale diverselor școli internaționale.

Subcapitolul **Vedutismul și fenomenul “Grand Tour” în Europa** pune în lumină peisajul urban ajuns la apogeul său în cadrul artei europene, prin reprezentările de tip vedutist.

Fig. 86. Rutele călătorilor străini prin Țările Române spre Istanbul în sec. XIX.¹¹

¹¹ După Cernovodeanu, Paul (coord.) (2004), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. I-VI, Editura Academiei Române, București, p. 16.

Fenomenul *Grand Tour* va însemna o recunoaștere oficială a funcției culturale a călătoriei, declanșând, practic, fenomenul turismului (tourism), al călătoriei *per se*, fenomen cathartic, considerat a avea un rol educațional în special pentru tineretul aristocrat englez. Italia va constitui pretextul, dar și principala destinație a acestei călători *inițiatice* în descoperirea originilor antice ale culturii europene.

Vedutele vor reprezenta o manifestare indirectă a acestui fenomen, având la început un pregnant caracter comercial, destinate numeroșilor călători sosiți în Italia. În timp însă, va câștiga un statut propriu, artiști locali, dar și cei călători proveniți din diverse părți ale Europei, vor exercita tot mai mult acest gen.

Generațiile care vor urma declanșării fenomenului *Grand Tour* vor împinge această căutare spre Orientul Apropiat sau Extrem, misiunile arheologice din Constantinopol, Atena sau Egipt fiind tot mai îndepărtate de epicentrul generator, Italia.¹²

Țările Române vor constitui într-o oarecare măsură parte din exoticul tur (Fig. 86.) de explorare al Orientului Apropiat.¹³

Veneția este cunoscută și frecvent asociată cu orașul care a generat Școala de vedutism, deoarece, a fost deseori portretizată, din motive de natură socială, comercială sau turistică, dar mai ales pentru morfologia sa urbană atât de particulară datorată, în primul rând, poziționării atipice într-un mediu lagunar.

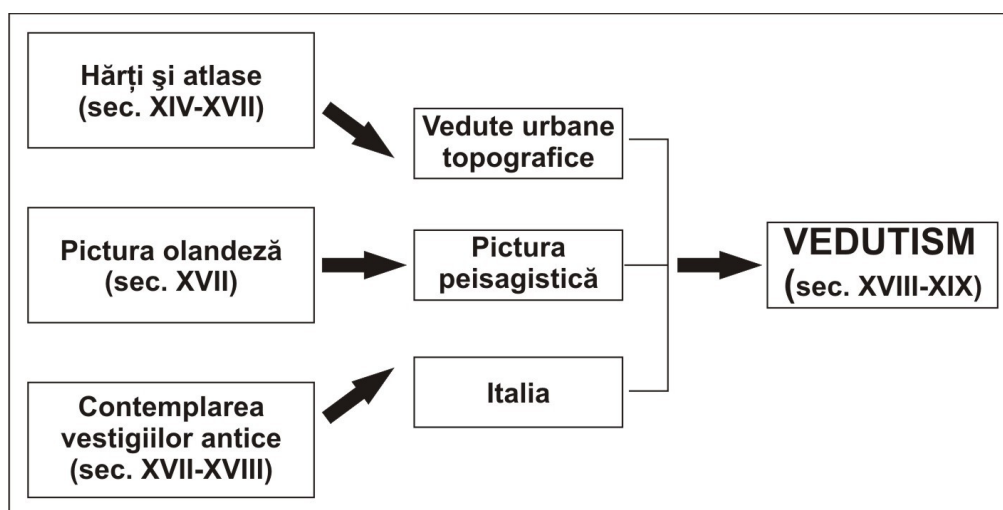

Fig. 87. Factori care au contribuit la apariția Vedutismului.

Acești artiști, denumiți mai târziu cu termenul general de *vedutisti* (veduțiști), vor avea un rol deosebit de important prin lucrările lor artistice, cu o deosebită valoare

¹² De Seta, Cesare (1999), *Vedutisti e viaggiatori in Italia tra Settecento e Ottocento*, Electa, Napoli, p. 24.

¹³ Oprescu, George, (1926), *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, Editura Cultura Națională, București, pp.5-6.

documentară, chiar dacă uneori abordările lor peisagistice vor fi diferite, sau chiar antagonice.

Giovanni Antonio Canal (Canaletto) (1697-1768), considerat cel mai cunoscut “pittor da vedute” al epocii sale¹⁴, va consacra acest gen prin reprezentările sale realiste, dar în același timp încărcate de poezie, prin care va surprinde într-un mod neegalat în istoria artei, “miracolul unui oraș, stăpân de secole pe destinul său”¹⁵, Veneția. Venețianul este cunoscut ca artistul care a reinventat acest oraș de sute de ori, dorind astfel să-l impună drept oraș ideal, acel oraș celestial al Revelațiilor.

Vedutismul secolului XVIII va neglija reprezentările globale vedutiste anterioare, artiștii încep să îmbine tot mai frecvent vederile de ansamblu, panoramice, cu vederi parțiale ale orașului. Asistăm la o *demontare* a spațiului urban, care prin micșorarea distanței față de subiectele surprinse, va crea o atmosferă mai intimă, pitorească, *arhitectura populată* va alcătui de acum o dominantă a *portretelor urbane*.

Sfârșitul secolului XVIII și secolul XIX vor contribui la diversificarea punctelor de observație asupra spațiului urban, prin accentuarea componentei verticale a edificiilor construite în această perioadă.

În a doua jumătate a secolului XIX, reprezentărilor artistice ale peisajelor urbane li s-a substituit precizia topografică a fotografiei. Acest lucru a fost declanșat și de schimbare percepției noii generații de artiști ai sec. XIX, care devin tot mai preocupați de redarea propriilor trăiri sufletești prin reprezentările peisagistice.¹⁶

CAPITOLUL V- ASPECTE METODOLOGICE LEGATE DE STUDIUL VEDUTELOR

Studiul peisajelor urbane, prin analizarea reprezentărilor artistice de tip vedutist, realizate până în secolul XIX, descrise în capitolele introductive, implică o abordare multidisciplinară a fenomenului urban (geografică, istorică, arhitecturală, urbanistică și artistică).

---

¹⁴ Berto, Giuseppe (1968), *L'opera completa del Canaletto*, din Colecția “Classici dell'arte Rizzoli, Rizzoli Editore, Milano, p. 5.

¹⁵ R. Pallucchini, *I vedutisti veneziani del Settecento* (1967) citat de Berto, Giuseppe, (1968), op. cit., p.14.

¹⁶ Seta, Cesare (1999), op. cit., p. 108.

Așa cum precizează Carlo Tosco, peisajul din trecut continuă să acționeze asupra prezentului¹⁷, această analiză presupune o cercetare cu caracter retrospectiv, care caută să identifice mecanisme și tipare în reprezentarea peisajului urban, justificând astfel evoluția ulterioară a acestuia. Sursele principale folosite sunt cele de natură figurativă ilustrând orașele Transilvaniei, aparținând sec. XVII-XIX, denumite cu termenul general de *vedute*.

Veduta italiană reprezintă modelul de referință pentru acest studiu, atât din punct de vedere tipologic cât și tehnic, conducând la evidențierea unui analize care să surprindă, prin diferențe sau similitudini, specificitatea *vedutelor transilvane*.

În continuare sunt prezentate metodele folosite în realizarea acestui studiu:

1) *Metoda bazei de date- DBMS (Database Management System)*

Datorită numărului relativ mare de lucrări analizate, 338, a fost necesară realizarea unei inventarieri, structurată pe mai multe câmpuri (autor, titlu, an, tehnică, colecții, surse, etc). Această inventariere ar putea fi utilizată pe viitor în realizarea unei baze de date prin folosirea unui sistem de arhivare computerizată DBMS (Database Management System). Acest lucru ar permite atât organizarea riguroasă a unui vast material iconografic, dar și obținerea în timp cât mai scurt a unor clasificări transnversale, pe diverse arii de interes (cronologic, tehnic, artistic).

2) *Metode de evaluare a percepției peisajelor urbane*

Acestea, în general, precum metodele de evaluare a percepției peisajelor geografice, fac apel la cunoștințe din domeniul psihologiei și sociologiei, folosind metoda chestionarelor sau a hărților mentale, dar și alte metode.

2.1. *Metoda comparației vedutelor urbane cu situația prezentă*

a) *Veduta comparată cu imagini fotografice contemporane*

Pentru aplicarea acestei metode este necesară identificare punctelor de observație de unde au fost realizate aceste vedute. Uneori acestea permit vizualizarea peisajului surprins în trecut, dar în majoritatea situațiilor câmpul de vizibilitate este opturat, atât de noile construcții cât și de vegetație.

b) *Veduta comparată cu desene de autor ale peisajelor urbane contemporane*

Prin metoda de cercetare folosind implicarea artistică a autoarei (realizarea de schițe panoramice asupra fenomenelor sau ansamblurilor studiate) se poate corela, într-o

---

¹⁷ Tosco, Carlo (2009), *Il paesaggio storico. Le fonti e i metodi di ricerca*, Editori Laterza, Bari, notă introductivă supracopertă..

manieră directă, abordarea geografică cu cea vedutistă, constituindu-se o reinterpretare contemporană a procesului vedutist, pliat pe necesitățile studiului în cauză.

c) Veduta comparată cu harta contemporană

Implică metoda cartografică prin identificarea punctelor de observație asupra orașului folosite în vedute pe diferite hărți (actuale sau vechi). Analizând simultan aceste puncte se pot realiza, prin intermediul softurilor performante, modele tridimensionale, care să permită la final, confruntate cu veduta inițială. Astfel pot fi evidențiate informații inedite legate de evoluția peisajului urban.¹⁸

2.2. Metoda analizei punctului de observație al vedutei asupra peisajului

Metoda a fost inițiată din 1980 prin studiile urbanistice ale profesorului Enrico Guidoni, coordonator al revistei “Storia dell’urbanistica” din Roma. Multe rezultate ale acestei metodologii au fost evidențiate prin publicația “I punti di vista e le vedute di citta”, Soragni, U., Colletta, T., Micalizzi, P., Greco, A. (coord.) în seria “Storia dell’urbanistica”, din 2010. Această metodă este relevantă prin faptul că evidențiază punctele de observare asupra orașelor preferate în trecut, dar și motivațiile care stau la baza realizării acestor vedute. Alegerea acestor puncte poate depinde atât de condițiile de vizibilitate și recunoaștere a orașului respectiv, dar și de factorul politic-administrativ, și anume, impunerea unor comenzi speciale care au dus la utilizarea aceluși loc.¹⁹

3) Metoda tipologică

Această metodă grupează materialul generos iconografic conform celor mai reprezentative caracteristici care se impun în peisajul urban prin fizionomie și funcție.

4) Metoda analizei cronologice

Prin această metodă materialul vedutist este grupat pe cele trei secole propuse pentru această analiză (sec. XVII, XVIII, XIX) identificându-se astfel evoluția peisajului vedutist din perioada medievală, premodernă și până în epoca modernă.

5) Metoda analizei cantitative

---

¹⁸ După Stroffolino, Daniela (2004), *Alfred Gueston, L’Italia à vol d’oiseau (1849). La veduta a volo d’ucello dalle ali d’Icaro alla mongolfiera* în De Seta, Cesare, (a cura di), *Tra oriente e occidente. Citta e iconografia dal XV al XIX secolo*, Gruppo Mondadori Electa, Napoli, p. 75.

¹⁹ Colleta, Teresa (2010), *Le ‘innovazioni’ dell’iconografia urbana del cinquecento europeo nella scelta dei punti di vista*, în Soragni, U. et. all (a cura di), *I punti di vista e le vedute di citta* in <<Storia dell’urbanistica>>, 2/2010, Kappa, Roma, pp. 112-113.

Această metodă grupează vedutele fiecărui oraș în funcție de numărul acestora. Astfel se identifică câteva categorii de mărime la care aparțin diferitele orașe ale Transilvaniei.

CAPITOLUL VI- PEISAJE URBANE DIN TRANSILVANIA REFLECTATE ÎN VEDUTE, SEC. XVII-XIX

6.1. Evoluția peisajului urban în arta din Transilvania

Pentru realizarea prezentului studiu au fost analizate un număr de 338 de lucrări de pictură, grafică și desen, care au fost identificate prin consultarea unor surse primare (vedutele în exemplar original în cadrul colecțiilor și arhivelor sau a unor albume de călătorie europene, anterioare sec. XX.), dar și prin utilizarea surselor secundare, (vedute deja publicate în materiale care tratează tema artistică a peisajului din Transilvania, a gravurii pe teritoriul României, sau care ilustrează istoria României).

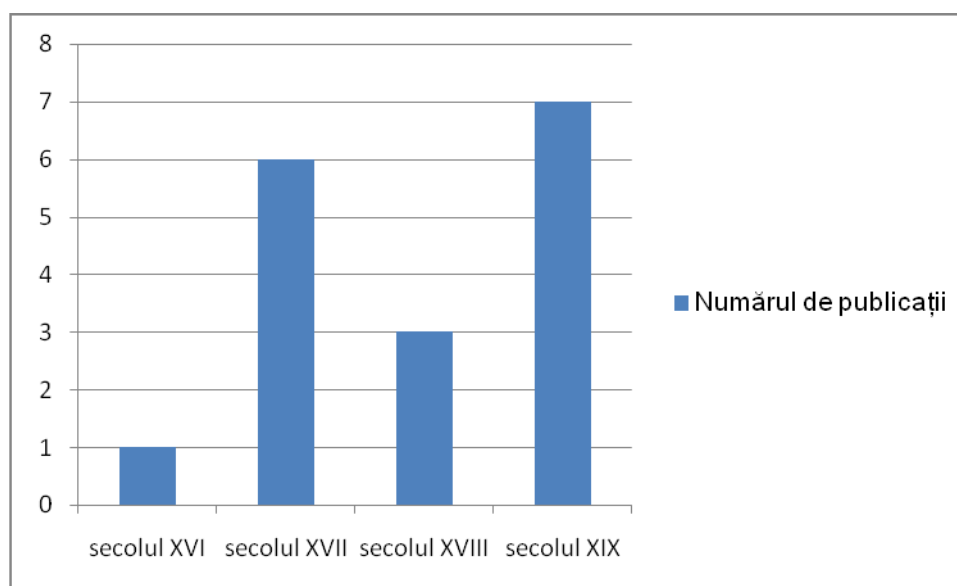

Fig. 91. Evoluția publicațiilor care cuprind hărți și vedute transilvane.

Peisajul își va păstra funcția secundară în cadrul picturii transilvane până în secolul XVIII, artiștii transilvăneni făcând apel la acesta din ce în ce mai mult în cadrul lucrărilor cu caracter laic, portretele.

Vedutele orașelor transilvane vor cunoaște o diversificare a reprezentărilor și o creștere a numărului lor prin folosirea tehnicilor grafice de multiplicare. Printre cele mai populare tehnici sunt cele în acvaforte și acvatinta, iar din sec. XVIII litografia. Astfel putem spune că în Transilvania, spre deosebire de Italia, fenomenul vedutist s-a manifesta

cu precădere în domeniul artelor grafice, lucrările de pictură constituind articulări sporadice ale reprezentării peisajului urban transilvan.

După 1860, litografia, considerată la momentul apariției un procedeu util mai mult din punct de vedere mecanic și al costurilor reduse, ale cărui valențe artistice erau încă discutate, va fi eclipsată de folosirea fotografiei, procedeu cu mult mai ieftin, fidel realității, dar mai sărac în mijloace artistice.²⁰

Secolul al-XIX-lea a reprezentat atât un secol al inovației și dezvoltării artistice, cât și un secol al afirmării unei noi atitudini față de ceea ce reprezintă valoarea de document, ceea ce a dus la conservarea, protejarea și mai ales colecționarea acestor vedute pe plan mondial.

6.2. Tipologii vedutiste și criterii de clasificare

Datorită răspândirii inegale a curentelor artistice în Europa, manifestată prin efecte nuanțate și specifice diferitelor zone geografice, în Transilvania multe din aceste influențe au fost uneori asimilate altelei nu au lăsat urme semnificative, sau au înregistrat un decalaj considerabil în *preluarea modei*. Astfel, impunerea modelului italian al vedutelor ca reflectare a epocii artistice (vedută renașcentistă, vedută barocă) nu are decât rolul unei delimitări general-stilistice care este mult mai importantă în reperarea registrului arhitectural transilvan decât al lucrărilor artistice.

În stabilirea tipologiilor vedutiste transilvane au fost utilizate mai multe criterii de clasificare precum: criteriul compozițional, criteriul numeric, criteriul cronologic, criteriul funcțional (cu referire la edificiile reprezentate), criteriul stilistic, al veridicității și altele.

6.2.1. Criteriul compozițional

La nivelul încadrării compoziționale, dar aplicabile în același timp și percepției generale a peisajului urban, au fost identificate patru tipologii dominante (Fig. 97):

Fig. 97. Cele patru tipologii compoziționale vedutiste (de la stânga la dreapta)- a. Veduta în cadrul portretului; b. Veduta generală; c. Veduta parțială; d. Veduta mixtă (generală și parțială)

²⁰Pungă, Doina (2009), *Grafica pe teritoriul României în secolul al-XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte*, Editura Oscar Print, București, p.22.

1) Veduta în portret (Fig. 97., poziția a și Fig. 98.)

În acest caz veduta ocupă un plan secundar, având rolul de a sublinia statutul personajului portretizat sau de a-l plasa într-un anumit spațiu geografic determinant pentru acesta. Vedutele de acest gen aparțin sec. XVII-XVIII când încă peisajul nu ocupa o poziție favorabilă ca și gen artistic, fiind inserat în fundalul scenelor cu caracter religios sau al portretelor laice reprezentând nobili, principii și alți membrii ai aristocrației.

Fig. 98. Vedute ale orașului Cluj, Brașov, Jibou în cadrul portretelor.

Uneori peisajul surprins are un caracter idealizat, neconstituind o reprezentare autentică a fizionomiei urbane de atunci (cazul orașului Cluj).

2) Veduta generală (sau globală) (Fig. 97., poziția b și Fig. 99.)

Prin acest termen vor fi denumite în continuare acele peisaje urbane surprinse de la distanțe și înălțimi suficient de mari încât să permită perceperea lor, în întregime, în cadrul peisajului natural.

Fig. 99. Vedute globale ale orașelor Sibiu, Cluj, Bistrița.

3) Veduta parțială (Fig. 97., poziția c și Fig. 100.)

În acest tip de vedute sunt cuprinse porțiuni ale țesutului urban alcătuite din edificii sau ansambluri de edificii, văzute de aproape.

Semnificative pentru această tipologie sunt detaliile arhitecturale surprinse precum și redarea stadiului în care se găsesc aceste edificii.

Fig. 100. Vedute parțiale ale orașelor Făgăraș, Alba Iulia, Sighișoara.

4) Veduta mixtă (Fig. 97., poziția d și Fig. 101.)

Aceasta reprezintă o combinație a vedutei generale cu cea parțială, acestea fiind diferențiate în planuri distincte. Astfel, un monument, o clădire impozantă sau o parte dintr-un peisaj urban, pot fi suprapuse peste o veduta generală situată în fundal.

Fig.101. Vedute mixte ale orașelor Alba Iulia, Sighișoara, Deva.

La fel, situația poate opera și în sens invers, când o vedută generală este contrastată prin obiective aflate la înălțime, precum cetățile sau componenta de apărare, uneori constituită, prin ceea ce se numește, orașul de sus.

6.2.2. Criteriul cronologic

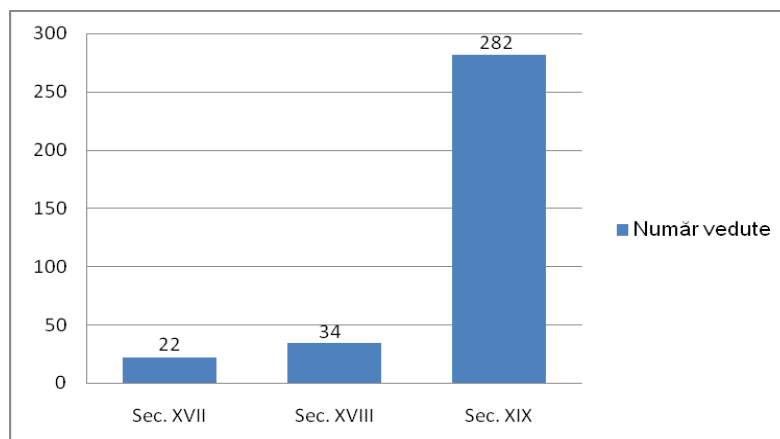

Fig. 106. Evoluția numerică a vedutelor pentru sec. XVII, XVIII și XIX.

6.2.3. Criteriul exactității (sau veridicității) vedutelor

Reprezentările peisagistice fanteziste, izvorâte din imaginația populară a țărilor nord-europene, au condus la instaurarea aceluși gen atât de frecvent folosit în sec. XVIII în Italia, cel al *capriccio*-ului, sau al compoziției fanteziste.

Fig.107. Vedute fanteziste din sec. XVII. Mediaș, Cluj, Brașov.

Unele peisaje urbane transilvane, surprinse cu precădere în sec. XVII sunt realizate de asemenea într-o manieră fantezistă, peisajul fiind creat din imaginație, fără să corespundă realității obiective. Acest lucru se datorează unor artiști care nu au avut ocazia de a realiza o documentare la fața locului, sau care au preluat modele din secolele anterioare, tributare unei iconografii medievale.

6.2.4. Criteriul funcțional

Acest criteriu se bazează pe identificarea principalelor funcții ale edificiilor și spațiilor urbane reprezentate în vedute. Așa cum a mai fost precizat în Partea I-a a tezei, peisajul urban transilvan a avut o evoluție complexă, edificiile vechi și noi fiind modificate și construite pentru a îndeplini funcții tot mai diversificate de-a lungul timpului. Pot fi distinse astfel câteva categorii predominante: *edificii cu funcție de apărare, religioasă, comercială, politic-administrativă cultural-educativă, memorial-simbolică, rezidențială, agricolă, industrială, recreativă.*

6.2.5. Criteriul stilistic

1) Vedute tributare iconografiei gotic-renascentiste, medievale (sec. XVII)

Aceste vedute surprind, orașul în ansamblul său, văzut dintr-un punct imaginar, situat la mare înălțime. Astfel se distinge acea *forma urbis*, circulară sau pătrată, într-o manieră standardizată, specifică aparițiilor în serie ale acestor desene în cadrul unor cărți sau atlase urbane.

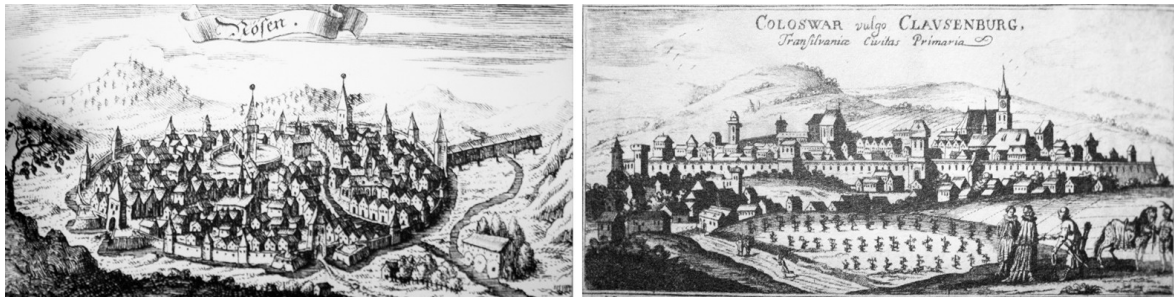

Fig.119. Vedute tributare iconografiei gotic-renascentiste, medievale (sec. XVII). Orașele Bistrița și Cluj.

2) Vedute cu elemente de factură barocă (sfârșitul sec. XVII-sec. XVIII)

Specifice pentru aceste vedute sunt elementele decorative care o încadrează, chenare, steme, blazoane, dedicații însoțite de desene alegorice, sau uneori prezența acelor îngeruși, *putti* atât de specifici iconografiei baroce.

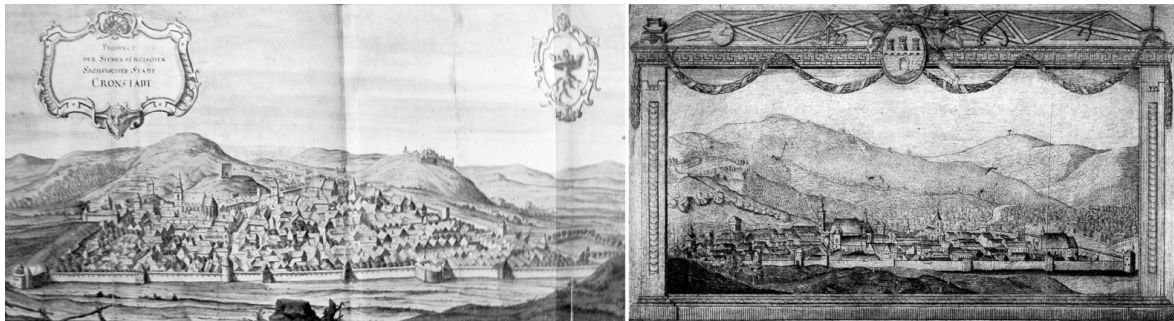

Fig.120. Vedute cu elemente de factură barocă (sec. XVIII). Orașele Brașov și Cluj.

3) Vedute de influență clasicist-romantică (prima parte a sec. XIX)

Acestea împrumută elemente artistice de influență vieneză, iar prin formatul redus al lucrărilor, dar reprezentând subiectele într-o manieră monumentală, se conferă acea „tendință intimistă a Biedermeier-ului”.²¹ Uneori stilul este ușor naiv, cu toate că există o mare exactitate în redarea detaliilor arhitectonice (Fig. 121.).

Fig. 121. Vedute de influență clasicist-romantică (prima parte a sec. XIX). Orașele Sibiu și Sighișoara.

²¹ Mesea, Iulia (2004), *Pictura în Transilvania, secolul al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea*, Muzeul Național Brukenthal, Pinacoteca Brukenthal, p. 6.

Atmosfera acestor vedute este una romantică, surprinsă tot mai frecvent în culori. Cele trei elemente predominante sunt natura, orașul și omul, cu exacerbara primului element în majoritatea compozițiilor care surprind orașul în ansamblul său.

4) *Vedute realist-romantice* (a doua parte a sec. XIX)

Acete vedute au uneori un caracter documentar (precum cele din Mapa lui Johann Bobel sau din colecția de acuarele aparținând lui Betty Schuller) urmărind redarea aproape fotografică a elementelor arhitectonice surprinse (Fig. 122.).

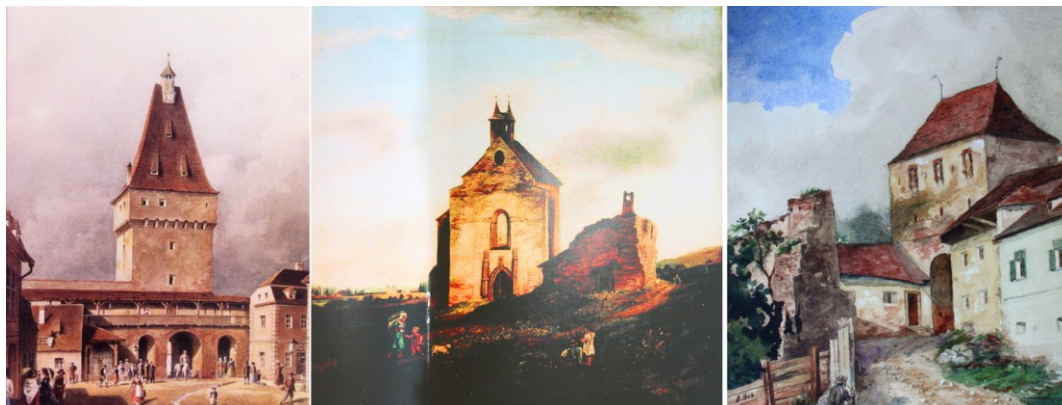

Fig.122. Vedute realist-romantice (a doua parte a sec. XIX). Vedute parțiale ale orașelor Sibiu, Cluj și Sighișoara.

Spre sfârșitul sec. XIX sunt introduse treptat elemente simboliste sau impresioniste în acea tendință de “incorporare a experiențelor moderne” în arta transilvană, dar și în “efortul artiștilor de a depăși maniera intimistă dulceagă a Biedermeier-ului atât de dragă publicului transilvan”.²²

În încheierea acestui capitol au fost prezentate câteva studii de caz (Cluj, Sibiu, Cluj-Napoca, Alba Iulia, Brașov, Sighișoara, Târgu Mureș, Gherla) prin care a fost evidențiată evoluția peisajului urban prin analizarea punctului de observație asupra orașului și compararea vedutelor sec. XVII-XIX cu situația actuală ilustrată prin fotografii și desene de autor.

CONCLUZII

Sistemul urban din Transilvania se remarcă printr-o foarte mare complexitate, poate cea mai mare din România, individualizându-se în timp toate generațiile de orașe, de la Antichitatea romană și până astăzi. Vechimea atestării ca localități denotă un interval

---

²² Ibidem, p. 15.

larg al genezei acestora din sec. XI și până în sec. XX, continuând cu prima decadă a secolului nostru.

Evoluția denumirii localităților evidențiază originile acestora provenind din perioada antică-romană, continuând pe parcursul mileniului II, când puterea politică conferită la momentul respectiv a condus la impunerea unor noi denumiri sau nuanțarea celor anterioare. De asemenea, evoluția toponimelor orașelor oferă posibilitatea surprinderii statutului acestora, al apartenenței și locuirii de către o anumită comunitate umană care i-a influențat profilul funcțional și peisagistic la un moment dat. Această caracteristică secvențială a devenit una perenă adăugându-se tendințelor ulterioare.

Evoluția numerică a populației, de la nivelul Transilvaniei, a județelor și mai ales a orașelor, este strâns legată de condițiile geodemografice, social-istorice și economice ale orașelor, dar și de importanța diferențiată pe care acestea au deținut-o pe parcurs, în cadrul entității geografic-politice: voievodat distinct în cadrul Regatului Maghiar, principat de sine stătător, provincie în cadrul Imperiului Habsburgic, apartență în cadrul Monarhiei Dualiste Austro-Ungare.

Se remarcă evoluția complexă a structurilor etnice în perioada modernă, rezultat al moștenirii unor condiții și situații anterioare anului 1850, cu efect nemijlocit asupra structurilor, funcțiilor și fizionomiilor urbane.

Studiul vedutelor urbane transilvane acoperă o arie largă de interese științifice, facilitând evidențierea stagiilor de evoluție urbană ale acestei regiuni din perspectivă geografică, istorică și artistică.

Abundentul material iconografic acumulat până la data prezentului studiu, justifică o intensă activitatea artistică, prin care este evidențiat peisajul urban transilvan, orașul Sibiu reprezentând din acest punct de vedere cel mai important pol cultural al Transilvaniei în sec. XIX.

Studiile de caz ale orașelor din Transilvania, evidențiază importanța edificilor eclesiastice sau aparținând aristocrației în definirea unor modele arhitecturale, ca și simboluri ale locului (*landmarks*), justificând anumite traiectorii în evoluția urbană sau a alegerii punctelor de observație asupra orașului.

Peisajului urban transilvan din cadrul bogatului material vedutist analizat poate fi caracterizat prin următoarele categorii fizionimice:

Prima, cu cea mai mare expresivitate și vechime, care conferă specificitate peisajului urban din Transilvania, este cea a orașelor medievale de tip burg-fortificate și

nefortificate (cu biserici fortificate sau cetăți de refugiu poziționate pe forme de relief dominante);

A doua, cuprinde orașe medievale extinse și dezvoltate în perioada premodernă prin refortificări de tip bastionar (Alba Iulia) sau construcții de citadele pe poziții dominante, în apropierea celor mai importante orașe transilvane (Cluj, Brașov);

A treia, este cea a orașelor apărute sau dezvoltate în perioada modernă. Printre acestea se impun cu o fizionomie distinctă orașele industriale, situate în apropierea unor importante zone de exploatare a resurselor din Transilvania sau cele cu funcție agrement-turistică. De asemenea, marile orașe ale Transilvaniei, unele cu vechime din Antichitate (Cluj, Alba Iulia), vor continua să-și diversifice fizionomia adăugând la aspectul anterior, predominant medieval, clădiri și ansambluri de clădiri monumentale cu stiluri tot mai diversificate (baroc, clasicist, empire, istorist-eclectic, Seccesion), dar și noi bulevarde și artere de circulație care vor determina *deschiderea* orașelor (prin dărâmarea zidurilor de fortificație), dar și interconectarea lor prin rețeaua de căi ferate construită în a doua parte a sec. XIX.

În contextul general al existenței în Transilvania a unui patrimoniu construit, materializat pe parcursul a mai multor secole, componentele acestuia au suferit pe parcursul epocii moderne și-n perioada actuală schimbări funcționale față de destinația lor inițială, care au necesitat modificări și adaptări în organizarea interioară, dar și la nivelul de vizibilitate exterioară a acestora.

Patrimoniul istoric al orașelor din Transilvania poate suferi datorită acțiunilor dăunătoare umane, dar mai ales datorită lipsei unei culturi/educații privind păstrarea sa. Aceste vedute ar putea constitui un instrument util în această privință prin crearea unei baze publice de imagini, o arhivă virtuală a celor mai frecvent reprezentate orașe transilvane, accesibilă atât specialiștilor, cât și celor doritori să cunoască istoria orașelor. Astfel, s-ar putea crea un instrument educativ-virtual, atractiv ca și conținut de informație și mod de operare (interactivă) accesibil tuturor generațiilor de utilizatori.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Adorni, Bruno; Le Goff, Jacques; De Seta, Cesare (1989), *La città e le mura*, Editori Laterza, Bari

Adrian, Victor H. (1982), *Vedute Europene*, din Colecția “Cabinetul de Stampe”, Editura Meridiane, București

Agachi, Mihaela Ioana Maria (2009), *Clujul modern*, U.T. Press, Cluj-Napoca

Anghel, Gheorghe (1972), *Cetăți medievale din Transilvania*, Editura Meridiane, București

Balázs, Orbán (1868-1873), *A Székelyföld leirása : történelmi, régészeti, természetrajzi s népismeji szempontból*, Ráth Mór Bizománya, Pest

Băldescu, Irina (2012), *Transilvania medievală. Topografie și norme juridice ale cetăților Sibiu, Bistrița, Brașov, Cluj*, Editura Simetria, București

Beaujeau-Garnier, J., Chabot G., (1971), *Geografia urbană*, Editura Științifică, București

Berto, Giuseppe (1968), *L'opera completa del Canaletto*, din Colecția “Classici dell'arte Rizzoli, Rizzoli Editore, Milano

Bлага, Oana Elena, (2013), *Rețeaua urbană a județului Alba*, Teză de doctorat la Universitatea “Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Facultatea de Geografie

Böbel, Johann (1885), *Die Vormals bestandenene Stadt Thore von Hermannstadt nach Natur gezeichnet von Johann Böbel*, Muzeul Național Brukenthal, Sibiu

Boner, Charles (1865), *Transylvania: Its Products and Its People*, Londra

Borbely, Andor (1943), *Erdélyi városok képeskönyve 1736-ból*, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár

Braun, G., Hogenberg, Fr. (2008), *Cities of the World. Complete edition of the Colour Plates of 1572-1617*, edit.III, Stephan Fussel, Rem Koolhaas(ed.), Editura Tachen, Koln.

Bujor, Liliana (2009), *Orașul Sighișoara și aria sa periurbană în perspectiva dezvoltării durabile*, Teză de doctorat, Universitatea din București, Facultatea de Geografie

Calabi, Donatella, Christensen, Turk (2007), *Cities and Cultural Exchange in Europe*, vol. II in *Cultural Exchange in Early Modern Europe Collection*, Cambridge University Press.

Calcatinge, Alexandru (2013), *Peisajul cultural. Contribuții la fundamentarea teoretică*, Editura Universitară Ion Mincu, București

Câmpean, I. (coord.) (2004), *Gherla pe treptele istoriei. Locuri, oameni, fapte*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca

Cernovodeanu, Paul (coord.) (2004), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. I-VI, Editura Academiei Române, București

Ciangă, Iulia (2012), *Urban Landscapes in Transylvanian Vedutism in Proceedings of International Scientific Conference People, Buildings and Environment*, vol. 2, pp. 672-682

Ciangă, Iulia (2012), *Collections Of Transylvanian Vedute, Possible Destination And Object Of A Cultural Thematic Route* în *Proceedings of the International Symposium in Sustainable Tourism Destinations, Identity, Image & Inovation*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, p. 55-62

Ciangă, Iulia (2013), *Collections of Vedute. Preserving the Historic Heritage of the Transylvanian Cities*, în *17th International Conference on Cultural Heritage and New Technologies Vienna, 2012* (în curs de publicare)

Ciangă Iulia (2013), *Vedute of Cluj Napoca: an Iconographic Perspective over the Urban Space*, vol. IX, nr. 2/2013 al *Romanian Review of Regional Studies*, (în curs de publicare)

Ciangă, Nicolae (1998), *Turismul din Carpații Orientali. Studiu de geografie umană*, ediția a II-a, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Cocean, P. (2006), *Turismul cultural*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Cocean, P. (2010), *Geografia regională*. Edit. a-III-a restructurată și adăugită, Presa Universitară Clujeană, Cluj- Napoca

Cocean, P., Boțan, C. N., Ilovan, Oana-Ramona (2011), *Județul Bistrița*, Colecția Județele României, Editura Academiei Române, București

Colleta, Teresa (2010), *Le 'innovazioni' dell'iconografia urbana del cinquecento europeo nella scelta dei punti di vista*, în Soragni, U. et. all (a cura di), *I punti di vista e le vedute di citta* in <<Storia dell'urbanistica>>, 2/2010, Kappa, Roma

Cucu, V. (1970), *Orașele României*, Editura Științifică, București

Curinschi, Gh. (1967), *Centrele istorice ale orașelor*, Editura Tehnică, București

Czekelius, Otto, Fabini, Hermann (2007), *Das alte Hermannstadt. Veduten und Stadtpläne aus vie Jahrhunderten*, monuMenta, Sibiu

Dan, Dorin Ovidiu (2000), *Cetatea Sebeșului în Palate, castele și cetăți din Transilvania*, Editat de Muzeul Țării Făgărașului, Făgăraș

De Seta, Cesare, (1999), *Vedutisti e viaggiatori in Italia tra Settecento e Ottocento*, Electa, Napoli

Dincă, I. (2005), *Peisaje geografice ale Terrei. Teoria peisajului*, Editura Universității din Oradea, Oradea

Dragotă, Gh. (2000), *Cetatea Făgărașului-evoluție arhitectonică în Palate, castele și cetăți din Transilvania*, Editat de Muzeul Țării Făgărașului, Făgăraș

Donisă, I. (1977), *Bazele teoretice și metodologice ale geografiei*, Editura Didactică și Pedagogică, București

Drăguț, L. (2000), *Geografia peisajului*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Drăguț, V. (1979), *Arta gotică în România*, Editura Meridiane, București

Erdeli George, Cândea Melinda, Braghină, Cristian, Costache, Silviu, Zamfir, Daniela (1999), *Dicționar de geografie umană*, Editura Corint, București

Erdeli, G., V. Cucu (2005), *România. Populație, așezări umane, economie*, Editura Transversal, București

Fleşer, Gh. (2008), *Alba Iulia. O istorie urbană*, Editura Haco International

Gaiu, C., Duda, V. (2009), *Cetatea Bistriței*, Editura Accent, Cluj-Napoca

Goronea, Toma (2007), *Fortificația bastionară de tip Vauban de la Alba Iulia (prima jumătate a secolului al XVIII-lea)*, Editura Aeternitas, Alba Iulia

Guidoni, Enrico (2002), *Leonardo da Vinci e le prospettive di citta. Le vedute quattrocentesche di Firenze, Roma, Napoli, Genova, Milano e Venezia*, Edizioni Kappa, Roma

Guy Marica, Viorica și Țoca Mircea (1981), *Istoria artei românești, secolele XVIII-XIX*, Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, Facultatea de Istorie și Filozofie, Catedra de Istorie, curs multiplicat

Hunfalvy, Johann și Rohbock, Ludwig (1864), *Ungarn und Siebenbürgen in malerischen Original - Ansichten*, Darmstadt

Iancu, Mihai, (1971), *Județul Brașov*, Institutul de Geografie, Colecția “Județele patriei”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București

Ionescu, Șt. (f.d.), *Mediaș. Monumente medievale*, Tipar Honterus, Sibiu

Ianoș, Ion (1987), *Orașele și organizarea spațiului geografic*, Editura Academiei Republicii Socialiste, București

Ianoș, Ion (2004), *Dinamica urbană, aplicații la orașul și sistemul urban românesc*, Editura Tehnică, București

Jones, M. (2003) *The concept of Cultural Landscape: discourse and narratives* în Palang, H., Fry, G. (2003), *Landscape Interfaces. Cultural Heritage in Changing Landscapes*. Kluwer Academic Publishers, Dordrecht

Lungu, Cornel (2011), *Sibiul românesc. Oameni și locuri*, Editura Salgo, Sibiu

Lynch, Kevin (2012), *Imaginea Orașului*, revista Urbanismul, București

Mac, I. (1990), *Peisajul geografic. Conținut și semnificație științifică*, Editura Nicolae Bălcescu, București

Man, Ioan Eugen (2006), *Târgu Mureș, istorie urbană de la începuturi până în anul 1850*, Editura Nico, Târgu Mureș

Mangani, G. (2004), *Da icone a emblemi. Cartografia morale della citta (secoli XIV-XVI)* in De Seta, Cesare, (a cura di) (2004) *Tra oriente e occidente. Citta e iconografia dal XV al XIX secolo*, Gruppo Mondadori Electa, Napoli

Mesea, Iulia (2004), *Pictura în Transilvania, secolul al XIX-lea-începutul secolului al XX-lea*, Muzeul Național Brukenthal, Pinacoteca Brukenthal

Mesea, Iulia (2011), *Peisagiști din sudul Transilvaniei între tradițional și modern (sfârșitul secolului al XVIII-lea-mijlocul secolului al XX-lea)*, Editura Altip, Alba Iulia

Mihály, Melinda (2008), *Fortificațiile Clujului în Kovács András* (coord.) (2008), *Clujul renaștător*, Asociația Koloszvár Társaság, Ideea Print și Gloria, Cluj-Napoca

Mitrea Vasile, Pop, Virgil, Rus, Ioana, Szabo, Balint (2008), *Ansamblul arhitectural Cetatea Aiudului*, Editura Utilitas, Cluj-Napoca

Molnar, E., Maier, A., Ciangă, N. (1976) *Centre și arii de convergență în R. S. România*, Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

Morariu, T., Bogdan Octavian, Maier, A., (1980), *Județul Alba*, Institutul de Geografie, Colecția “Județele patriei”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București

Morariu, T., Sorocovski, V. (1972), *Județul Salaj*, Institutul de Geografie, Colecția “Județele patriei”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București

Muscă, Elena (2000), *Domeniile nobiliare sălăjene: monumente de arhitectură în Palate, castele și cetăți din Transilvania*, Editat de Muzeul Țării Făgărașului, Făgăraș, pp.172-183.

Neacșu, Marius-Cristian (2010), *Imaginea urbană. Element esențial în organizarea spațiului*, Editura Pro Universitaria, București

Neacșu, Marius-Cristian (2010), *Orașul sub lupă. Concepte urbane. Abordare geografică.*, Editura Pro Universitaria, București

Niedermaier, Paul (1979), *Siebenbürgische Stadte. Forcshung zur stadtebaulichen und architectonischen Entwicklung von Handwerksorten zwischen dem 12 und 16 Jaarhundert*, Editura Kriterion, București

Niedermaier, Paul (2012), *Habitatul medieval în Transilvania*, Editura Academiei Române, București

Nimigeanu, Vasile (1984), *Metodologia cercetărilor geografice regionale*, Universitatea Al. I. Cuza, Facultatea de Biologie-Geografie-Geologie, Catedra de Geografie, curs multiplicat, Iași

Nistor, Minerva (1976), *Brașovul în izvoare cartografice și iconografice (sec. XV-XIX)*, Cumidava IX, Brașov, Muzeul Județean Brașov

Nuti, Lucia (1996), *Ritratti di città. Visione e memoria tra Medioevo e Settecento*, Marsilio, Venezia

Oprescu, George, (1926), *Țările Române văzute de artiști francezi (sec. XVIII și XIX)*, Editura Cultura Națională, București

Oprean, Sabin (1947), *Evoluția orașului Sibiu, în Extras din lucrările Institutului de Geografie Cluj*, vol. VIII.

Pál, Judit (2005), *Armeni în Transilvania, Contribuții la procesul de urbanizare și dezvoltare economică a provinciei*, Romanian Cultural Institute, Center for Transylvanian Studies, Cluj-Napoca

Panaite, Ludmila (1974), *Metodologia cercetării economico-geografice*, Universitatea din București, Facultatea de Geologie-Geografie, curs multiplicat, București

Paraschivoiu, R. (2000), *Sistemul defensiv și armamentul Cetății Făgărașului (sec. XVI-XVII) în Palate, castele și cetăți din Transilvania*, Editat de Muzeul Țării Făgărașului, Făgăraș

Pataki, Katalin (2009), *Kolozsvár XVII-XVIII. századi látképeinek forrásértéke*, Teză de masterat, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged

Petrea, Dan (2005), *Obiect, metodă și cunoaștere geografică*, Editura Universității din Oradea, Oradea

Pișotă, I., Mihai, Elena, Iovanescu, Maria (1975), *Județul Covasna*, Institutul de Geografie, Colecția “Județele patriei”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București

Pișotă, I., Iancu, Silvia, Bugă, D., (1976), *Județul Harghita*, Institutul de Geografie, Colecția “Județele patriei”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București

Pop, I. A., Bolovan, I. (2013), *Istoria Transilvaniei*, Editura Elikon, Cluj-Napoca

Pop, Gr. (1986, 1988), *România-geografia economică*, partea I, partea II, Centrul de multiplicare UBB, Cluj-Napoca

Pop, Grigore (2001), *Depresiunea Transilvaniei*, Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca

Pop, Grigor (2007), *Județul Cluj*, Institutul de Geografie, Colecția “Județele patriei”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

Pop, Simion T. (coord.), (2008), *Mediaș*, Colecția Comorile Transilvaniei, Editura Romghid, Târgu Mureș

Pop Simion T. (coord.) (2008), *Reghin*, Colecția Comorile Transilvaniei, Editura, Romghid, Târgu Mureș

Popa, Traian (1932), *Monografia orașului Târgu Mureș*, Târgu Mureș

Pop, Virgil (2002), *Armenopolis, oraș baroc*, Seria Historica, Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud, Editura Accent, Cluj-Napoca

Pungă, Doina (2009), *Grafica pe teritoriul României în secolul al-XIX-lea. Litografia și gravura în acvaforte*, Editura Oscar Print, București

Rădulescu, Gabriela (2004), *Bistrița. O istorie urbană*, Editura Limes, Cluj-Napoca

Roșu, Alexandru, Ungureanu, Irina, (1977), *Geografia mediului înconjurător*, Editura Didactica și Pedagogică, București

Sabău, Nicolae (2005), *Metamorfoze ale Barocului Transilvan*, vol. II-*Pictura*, Editura Mega, Cluj-Napoca

Sălăgean, T., Mihály, Melinda (2007), *Cluj “Orașul comoară” al Transilvaniei*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca

C. Sârbu, (ed.) (2011), *Peisajul cultural și dezvoltare*, Editura Universitară „Ion Mincu”

Stoica, Flavia, Schreiber, Wilfried (coord.),(2006), *Peisaje culturale istorice*, Editura Argonaut, Cluj-Napoca

Șoneriu, I., Mac, I. (1973), *Județul Mureș*, Institutul de Geografie, Colecția “Județele patriei”, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București

Spirescu, Irina, (2011), *The Romanian World between the 15th and 19th centuries in pictures*, Noi Media Print, București, ediția în engleză a lucrării *Lumea romaneasca în imagini (secolele XV-XIX)*

Suciu, Coriolan (1967), *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I, A-N, Editura Academiei R.S.R., București

Szalai, Béla, Szántai, Lajos (2006) *Magyar Várak, Városok, falvak metszeteken 1515-1800*, vol.II-A *Történelmi Magyarország*, vol. III-Összefoglalás, Múzeum Antikvárium, Budapest

Szathmári, Pap Károly (1841), *Erdely Képekben*, Fuzet A kir Lyceum egyesített Könyv_ es Könvomó. hitézetében, Kolósvárt

Tălângă, Cristian (2000), *Transporturile și sistemele de așezări din România*, Editura Tehnică, București

Tosco, Carlo (2009), *Il paesaggio storico. Le fonti e i metodi di ricerca*, Editori Laterza, Bari

Udrescu, Doina (1997), *Peisajul în arta românească interbelică din colecția Muzeului Brukenthal*, Sibiu

Ungureanu Al., Turcănașu, G., (2008), *Geografia așezărilor umane*, Editura Performantica, Iași

Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, Facultatea de Arhitectură și Urbanism (2002), *Istoria conservării*, Editura U.T. Pres, Cluj-Napoca

Vais, Gh. (2009), *Clujul eclectic. Programe de arhitectură în perioada dualistă (1867-1918)*, U.T. Press, Cluj-Napoca

Vert, Constantin, (2002), “*Tipuri de peisaje rurale din Banat*”, Editura Mirton, Timișoara

Vlăsceanu, Gh., Ianoș, I. (1998), *Orașele României. Mică enciclopedie*, Casa Editorială Odeon, București

Voiculescu, Sorina (2004), *Orașele din Câmpia de Vest: structuri și funcționalități urbane*, Editura Universității de Vest, Timișoara

Wiebenson, Dora and Sisa, Jozsef (ed.) (1998), *The Architecture of Historic Hungary*, The MIT Press Cambridge, Massachusetts, London, England

Zamfir, Anca Maria (1998-2000), *Un posibil model vienez pentru Braşovul celei de a doua jumătăţi a sec. al-XIX-lea*, Revista Cumidava XXII-XXIV, Braşov

*** (2007), *Arta. De la apogeul Renaşterii până în secolul XVIII*, vol. II, Editura Litera, Bucureşti

*** (1998), *Dicţionar de artă. Forme, tehnici, stiluri artistice*, vol. II-N-Z, Editura Meridiane, Bucureşti

*** (1902), *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, Wien

*** (2001), *Mari Pictori, viaţa, sursele de inspiraţie şi opera*, Lorrain-nr. 71, Publishing Services, Bucureşti

*** (2001), *Mari Pictori, viaţa, sursele de inspiraţie şi opera, Peisagişti olandezi din sec. al XVII-lea* -nr. 74, Publishing Services, Bucureşti

*** (2001), *Mari Pictori, viaţa, sursele de inspiraţie şi opera, Canaletto*,-nr. 76, Publishing Services, Bucureşti

*** (1998), *Pictura modernă. Impresioniştii şi avangardele secolului al XX-lea*, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti

*** (2003), *Tehnici ale Stampei*, Muzeul Naţional de Artă Cluj, 20 nov.-1 dec., 2002, catalog expoziţie

<http://books.google.ro/>

<http://booksnow1.scholarsportal.info/ebooks>

<http://historic-cities.huji.ac.il>

<http://greenstone.bjc.ro>

<http://oszkdk.oszk.hu/DRJ/4733/rovidcimkes>

<http://vasi.uoregon.edu/>

<http://www.zborpestetransilvania.ro>

SURSE OFICIALE / STATISTICE

Academia Republicii Populare Române (ed.) (1951), *Documente privind istoria României, C. Transilvania, secolele XI, XII, XIII, (1075-1250)*, vol. I, Editura Academiei R.P.R, Bucureşti

CoE, Tratat 2000-ETS No. 176/CoE din 20.10.2000, Convenția europeană a peisajului , accesibilă online la: [www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/heritage/landscape/versions conversions/romanian/pdf](http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/heritage/landscape/versions%20conversions/romanian/pdf).

Dijkstra, Lewis and Poelman, Hugo (2012), *Regional Focus: Cities in Europe. The New OECD-EC Definition*, a series of short papers on regional research and indicators produced by the Directorate-General for Regional and Urban Policy. RF 01/2012, accesibil online la: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/focus/2012_01_city.pdf.

Semeniuc, M. et al. (1997), *Recensământul din 1857, Transilvania*, 2nd ed., București: Editura Staff

Rotariu, Traian (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér (1999), *Recensământul din 1910 Transilvania*, Studia censualia Transsilvanica, Editura Staff, București

Institutul Central de Statistică and Manuilă, S. (1938), *Recensământul general al populației româniei din 29 decembrie 1930, Neam, limbă maternă, religie*, vol. 2, Editura Institutului Central de Statistică, București

Comisia Națională pentru Statistică (1996), *Anuarul demografic al României*, Comisia Națională pentru Statistică, București

Institutul Național de Statistică (2003), *Recensământul din 2002*, Editura INS, București

Institutul Național de Statistică și Voineag, V. (2009), *Anuarul statistic al României, 2008*, Editura Revista Română de statistică, București

Institutul Național de Statistică (2010), *Anuarul statistic al României, 2009*, Editura INS, București.